
Konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas: tarp konstitucinio imperatyvo ir gyvenimo realybės

Danutė Jočienė

*Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės instituto profesore
Socialinių mokslų daktarė
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
El. paštas: djociene1110@gmail.com*

Pagrindiniai žodžiai: Konstitucinis Teismas, konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas

Įvadas

Kiekvienos save demokratine laikantios valstybės nacionalinėje konstitucijoje neabejotinai arba eksplacitiškai yra įtvirtintas konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas, kuris konstitucinės teisės požiūriu gali būti laikomas vienu iš svarbiausių konstitucinių imperatyvų. Plačioje oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvas aiškinamas konstitucinio teisinės valstybės principo kontekste (Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas).

1992 m. spalio 25 d. Tautos referendumu priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – ir Konstitucija) 109 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtinta, kad „Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi [...]“.

Šią teismų sistemai itin svarbią konstitucinę nuostatą (kaip ir apskritai visą Konstituciją) savo jurisprudencijoje aiškina pirmą kartą Lietuvos teisės istorijoje 1992 m. spalio 25 d. Konstitucijoje numatytas Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris pradėjo savo veiklą 1993 m. ir šiais – 2023 metais mini savo veiklos garbingą 30 metų sukaktį. Sveikindama Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą (toliau – Konstitucinis Teismas arba Teismas) su garbingu jubiliejumi, linkiu jam

ir toliau drąsiai ir principingai vykdyti jam patikėtą itin svarbią konstitucinę misiją – konstitucinio teisingumo Lietuvoje vykdymą oficialiai aiškinant Konstituciją ir formuojant oficialiąją konstitucinę doktriną. Lietuvos Respublikos Konstitucijos kaip *gyvosios* suvokimas pats yra oficialaus Konstitucijos aiškinimo, kurį atlieka Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, rezultatas¹.

Džiaugiuosi, kad galėjau prisidėti prie šios itin kilnios ir atsakingos konstitucinės misijos vykdymo Lietuvoje, o mano darbo Konstituciniame Teisme 2014–2023 m. laikotarpį, pastaruosius dvejus metus jam pirmininkaujant (2021 m. birželis – 2023 m. kovas), laikyčiau itin prasmingu ir turingu tiek man asmeniškai, tiek Konstitucinio Teismo jurisprudencinės veiklos prasme gyvavimo ir veiklos periodu, kurio metu Teismas aktyviai toliau plėtojo, *inter alia*, konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą, kurio pamatai buvo padėti ankstesnėje Teismo jurisprudencijoje. Konstitucinis Teismas per visus tris jo veiklos dešimtmečius nuosekliai ir byla po bylos atskleidžia šio konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo įvairius aspektus arba teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijas, taip formuodamas oficialiąją konstitucinę doktriną šioje itin svarbioje kiekvienai demokratinei teisei valstybei, kiekvienam žmogui ir visai visuomenei srityje.

Konstitucijos garantuojamas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas – itin svarbus konstitucinis principas, vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų², kurią lemia teisingumo vykdymo funkcija³. Ši funkcija ir nulemia teisėjų ir teismų nepriklausomumo būtinybę, nes tik būdami nepriklausomi nuo byloje dalyvaujančių asmenų, visuomenės, valstybės valdžios institucijų ar politikų bei kitokio spaudimo, teismai gali įgyvendinti tinkamą teisingumą, o jų nepriklausomumas turi būti realiai užtikrintas⁴. Teismai yra viena iš valstybės valdžią vykdančių institucijų; įgyvendinti savo konstitucinę priedermę vykdyti teisingumą teisminė valdžia gali tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valstybės valdžių⁵. Teisminės valdžios savarankiškumas, nepriklausomumas nereiškia, kad ji ir kitos valstybės valdžios – įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji – negali bendradarbiauti, žinoma, neperžengdamos Konstitucijos nustatytų ribų – neįsiterpdamos į kitos valstybės valdžios įgaliojimų vykdymą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės

- 1 Būtent aktyvi Konstitucinio Teismo veikla tikrinant teisės aktų konstitucingumą ir aiškinant Konstituciją leido palaipsniui susiformuoti konstituciocentrinei teisės sistemos sampratai. Jai būdingi tam tikri esminiai bruožai, vienas iš kurių – gyvosios Konstitucijos suvokimas. Plačiau: Žalimas, D. (2018). Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė Konstitucija. Iš: *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 290–291.
- 2 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.
- 3 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas.
- 4 Konstitucinio Teismo 1994 m. gruodžio 22 d., 2008 m. gegužės 28 d. nutarimai.
- 5 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

9 d. nutarimas). Teisminė valdžia, būdama savarankiška, negali būti priklausoma nuo kitų valdžių dar ir dėl to, kad ji vienintelė formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu⁶.

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – ne savitiksliis dalykas, bet vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Nepriklausomumas yra suteikiamas dėl ypatingos teismams ir teisėjams priskirtos funkcijos – teisingumo vykdymo.

Teismų nepriklausomumo principas yra itin svarbus ir Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje. Konstitucinio Teismo suformuota rėmimosi tarptautinės teisės ir ES teisės normomis praktika patvirtina, kad tarptautinės teisės ir ES teisės normos daro reikšmingą įtaką Konstitucinio Teismo oficialiajai konstitucinei doktrinai, o patį Konstitucinį Teismą saisto Konstitucijos nuostatos, įpareigojančios gerbti Lietuvos Respublikos priimtus tarptautinius įsipareigojimus (Jočienė, 2022, p. 111).

Be to, Konstitucinis Teismas yra pripažinęs, kad tiek Europos žmogaus teisių konvencija, tiek Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia*, Konstitucijos, aiškinimo šaltinis. Europos Sąjungos teisės atžvilgiu tai taikoma tose srityse, kuriose Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją (Jočienė, 2022, p. 96–98, 111). Lietuvoje taip pat ne kartą analizuota tarptautinės teisės, įskaitant EŽTK (toliau – Europos žmogaus teisių konvencija, Konvencija arba EŽTK), taip pat ES teisės atskirai ar kartu tarptautinės teisės ir ES teisės įtaka Konstitucijai aiškinti (pavyzdžiui, Kūris, 2008; Šileikis, 2014; Jočienė, 2007; 2016), EŽTT ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijos sandūros klausimas (pavyzdžiui, Birmontienė, 2020). Lietuvoje išsamiai nagrinėti Lietuvos Respublikos narystės ES konstituciniai pagrindai (pavyzdžiui, Jarukaitis, 2008), o visi šie klausimai turi tiesioginę įtaką tiek konstituciniam teismų nepriklausomumo principui aiškinti ir taikyti Konstitucinio Teismo praktikoje, tiek minėtų tarptautinių teismų nustatytų standartų diegimo konstitucinėje jurisprudencijoje, tuo labiau kad Konstitucinis Teismas yra aiškiai pripažinęs, jog Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė, o šios narystės imperatyvas suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti Europos Sąjungos teisės reikalavimus (pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimas), kurie yra itin svarbūs ir teismų nepriklausomumo principo užtikrinimo Europos Sąjungos lygmeniu srityje.

Todėl Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo praktinio taikymo aspektu yra labai aktuali (pavyzdžiui, Jočienė, 2007; Kūris, 2008). Pavyzdžiui, Eu-

6 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

ropos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – ir EŽTT arba Strasbūro Teismas) savo jurisprudencijoje ne kartą yra pabrėžęs teisminės valdžios specialų vaidmenį visuomenėje, kuri, be kita ko, turi turėti visuomenės pasitikėjimą, kad galėtų veiksmingai atlikti jai pavestą teisingumo vykdymo funkciją (žr., tarp daugelio kitų, EŽTT 2021 m. liepos 22 d. sprendimą byloje *Gumenyuk ir kiti prieš Ukrainą*, Nr. 11423/19, § 52). Kaip teigia šio Teismo buvęs pirmininkas Robertas Spano, teisėjų nepriklausomumas yra svarbiausias Konvencijoje įtvirtinto teisės viešpatavimo struktūrinis principas, o be nepriklausomų teismų teisės viešpatavimas neįmanomas, jis būtų tik „tuščias indas“ (Spano, 2021, p. 17–18).

Deja, tenka pripažinti, kad nors Europos Žmogaus Teisių Teismas, aiškindamas ir taikdamas 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas, visų pirma Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą kiekvieno asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką bei pagal įstatymą įsteigtą teismą, yra išvystęs aukštus teisėjų ir teismų nepriklausomumo principo standartus, vis dėlto bylų dėl teisėjų nepriklausomumo garantijų pažeidimo valstybėse Konvencijos dalyvėse pačiais įvairiausiais aspektais Strasbūro Teisme nemažėja, taip pat nemažėja bylų, kuriose konstatuojami Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje nustatytų „nepriklausomo ir nešališko teismo“ arba „pagal įstatymą įsteigto teismo“ reikalavimų pažeidimai pareiškėjų bylose, o tai reiškia, kad asmenys neturėjo nepriklausomo ir nešališko arbitro nagrinėjant jų bylas nacionaliniuose teismuose.

Šio fundamentalaus teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principo pažeidimai EŽTT praktikoje fiksuojami pačiais įvairiausiais aspektais ir pažeidžia ne tik minėtą Konvencijos 6 straipsnį, bet ir kitas įvairias Konvencijos ginamas ir saugomas žmogaus teises ir pagrindines laisves, kaip antai, Konvencijos 8 straipsnį, numatantį asmens teisę į privataus ir šeimos gyvenimo apsaugą (keliant tiek pragyvenimo atleidus teisėją iš darbo, tiek sugadintos reputacijos, orumo ir kt. klausimus) (žr., pavyzdžiui, 2018 m. rugsėjo 25 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimą byloje *Denisov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 76639/11), Konvencijos 13 straipsnį, kuriuo garantuojamos veiksmingos teisinės gynybos priemonės konvencinių teisių pažeidimo atvejais, ar Konvencijos 10 straipsnyje įtvirtintą nuomonės reiškinio laisvę, kuri apima tiek pačių teisėjų ar teismų pirmininkų saviraiškos laisvę (žr. kaip pavyzdį 2016 m. birželio 23 d. Didžiosios kolegijos sprendimą byloje *Baka prieš Vengriją*, Nr. 20261/12), tiek kitų asmenų (kaip antai, advokatų) pagrįstą kritiką teisėjų ir teismų atžvilgiu (žr. kaip pavyzdį 2015 m. balandžio 25 d. Didžiosios kolegijos sprendimą byloje *Morice prieš Prancūziją*, Nr. 29369/10).

Taigi nors teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principas aiškiai įtvirtintas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje ir jis yra taikomas ne tik teisėjų bylose, bet ir apima kiekvieno asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, taip pat į pagal įstatymą įsteigtą (t. y. teisėtą) teismą, vis dėlto gausybė bylų EŽTT rodo, kad šio svarbaus konstitucinio principo taikymas (praktinis realizavimas) valstybėse Konvencijos dalyvėse vis dar yra problemiškas.

Europos Sąjungos teisės principų lygmeniu taip pat yra aiškiai įtvirtintas ir ginamas teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas, kuris gali būti kildinimas, *inter alia*, iš Europos Sąjungos steigimo sutarčių nuostatų, o ypač jis tapo aktualus 2009 m. įsigaliojus Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijai (toliau – ir Chartija), kurios 47 straipsnio 2 dalyje tiesiogiai įtvirtinta, kad kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo bylą per kiek įmanoma trumpesnę laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas. Pažymėtina, kad minėto Chartijos 47 straipsnio formuluotė dėl teismų nepriklausomumo yra identiška Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies nuostatai. Pavyzdžiui, Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (toliau – ir ESTT) ne kartą yra pažymėjęs, kad iš Europos Sąjungos sutarties 19 straipsnio 1 dalies antros pastraipos nuostatų kyla teisėjų nepriklausomumo principas (pavyzdžiui, ESTT 2018 m. vasario 27 d. sprendimas byloje C-64/16 *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*). Europos Sąjungos teisės požiūriu itin reikšmingos ir gana liūdinančios Europos Komisijos inicijuotos bylos prieš Vengriją ir Lenkiją (žr. kaip pavyzdį 2019 m. birželio 24 d. sprendimą byloje C-619/18 *Komisija prieš Lenkiją*) dėl šiose valstybėse kitų valstybės valdžios grandžių atstovų vykdomų reformų, kuriomis tiesiogiai kėsinamasi į teisėjų ir teismų nepriklausomumo garantijų sistemą ir jos yra pažeidžiamos.

Taigi, nors teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas kaip teisės viešpatavimo išraiška ir vienas iš svarbiausių demokratinės teisinės valstybės elementų ir iš jo kylančios teisėjo ir teismų veiklos vykdamas konstitucinę misiją – teisingumą – garantijos yra svarbios ne tik nacionalinių konstitucinių teismų darbe, bet ir EŽTT bei ESTT praktikoje, vis dėlto reali situacija rodo, kad ir kaip būtų liūdna tai pripažinti, kad šio principo praktinis veiksmingas įgyvendinimas dažnai šlubuoja.

Tam antrina ir prof. E. Kūris, buvęs Konstitucinio Teismo teisėjas ir pirmininkas bei Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas, jo teigimu, „konstitucinės justicijos bylų dėl teisminės valdžios sąrangos, teismų sistemų organizavimo ir funkcionavimo principų, teisėjų statuso ir veiklos garantijų, teisėjo ir teismų nepriklausomumo, teisminės valdžios santykių su politinėmis valdžiomis – įstatymų leidžiamąja ir vykdomąja ir kt. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje visada buvo daug“. Tai rodo, anot minėto profesoriaus, „didžiulę įsisenėjusių problemų sankaupą teismuose ir tai, kad politinė klasė stokoja suvokimo, kokie svarbūs šiuolaikinėje demokratinėje teisinėje valstybėje yra teismai. Iš kai kurių bylų matyti, kad esama (arba buvo) ir rimtų disfunkcijų pačioje teisminėje valdžioje. Kita vertus, didelis šios problematikos konstitucinės justicijos bylų skaičius nulėmė, kad konstitucinės teisminės valdžios doktrina yra viena labiausiai išplėtotų“ (Kūris, 2023, p. 413).

Tuo tarpu prof. L. Garlicki, buvęs Lenkijos Konstitucinio Tribunolo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo teisėjas, teigia, kad „teismų nepriklausomumas ir konstitucinių teismų nepriklausomumas tiesiog buvo suprantamas kaip demokratinės valstybės savaime suprantamas elementas, todėl visiems akivaizdžiai atrodė, kad šių

vertybių egzistavimui jokie pavojai negresia. Atrodė, kad konstitucinės nuostatos, nepaisant jų bendro pobūdžio, yra tokios neįveikiamos, kad jokios papildomos garantijos minėtų grėsmių atsiradimo atvejui nebuvo numatytos ar pasiūlytos. Deja, politinė realybė aplenkė šiuos įsitikinimus [...]“ (Garlicki, 2016, p. 106).

Taigi šio straipsnio tikslas – atskleisti Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* įtvirtinto fundamentalaus konstitucinio principo, kad „Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi“ sampratą, garantijų sistemą ir jo oficialų aiškinimą Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje per šio teismo 30 gyvavimo metų, parodyti, kaip šis konstitucinis principas buvo ir yra sistemiškai aiškinamas tiek kitų Konstitucijos 109 straipsnio nuostatų, tiek kitų aktualių Konstitucijos tekste įtvirtintų nuostatų (kaip antai, Konstitucijos 111–116 straipsnių bei kitų konstitucinių nuostatų, pavyzdžiui, Konstitucijos 5, 74 straipsnių, kontekste). Svarbu pabrėžti ir tai, kad nors ir Europos valstybių konstituciniai teismai, tiek įvairios tarptautinės organizacijos ir teismai įvairiais būdais įtvirtina, plėtoja ir vysto teisminės valdžios nepriklausomumo ir nešališkumo principą⁷, vis dėlto, kaip jau užsiminta, reikia pripažinti, kad šio principo praktinis realizavimas kelia tam tikrų rimtų iššūkių net ir demokratinėms Europos valstybėms, o tai rodo tiek EŽTT, tiek ESTT praktika, ypač bylose prieš Lenkiją ir Vengriją (žr. kaip pavyzdį EŽTT Didžiosios kolegijos 2022 m. kovo 15 d. sprendimą byloje *Gręda prieš Lenkiją*, Nr. 43572/18).

Straipsnyje jokiū būdu nesiekama aptarti visų konstitucinės justicijos bylų, kurios buvo susijusios su minėto konstitucinio teismų nepriklausomumo principo aiškinimu Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje per 30 jo veiklos metų ar detalai išanalizuoti visų su šiuo principu susijusių garantijų. Autorės pasirinkimu, straipsnyje pateikiamos tik tam tikros teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aiškinimo tendencijos (kryptys) Konstitucinio Teismo veikloje ar tam tikros išskirtinės teisėjų ir teismų nepriklausomumo garantijos, iškeliama tam tikri probleminiai aspektai, kaip antai, dėl realių procesinių garantijų [ne]taikymo teisėjų atleidimo procedūroje, dėl sumažintos apsaugos teisėjo asmens atžvilgiu, dėl nepagrįstai mažų teisėjų atlyginimų arba nepakankamo teismų sistemos finansavimo Lietuvoje.

Straipsnyje taip pat remiamasi Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija dėl tam tikrų teismų nepriklausomumo principo aspektų aiškinimo ir taikymo, o šiam principui ir jo praktiniam įgyvendinimui yra skiriama daug dėmesio tiek Europos Tarybos lygmeniu, tiek Europos Sąjungos teisėje.

7 Žr. kaip pavyzdį EŽTT bylas – 2016 m. birželio 23 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Baka prieš Vengriją*, Nr. 20261/12; EŽTT Didžiosios kolegijos 2018 m. lapkričio 6 d. sprendimas byloje *Ramos Nunes de Carvalho e Sá prieš Portugaliją*, Nr. 55391/13 ir dvi kitas, kuriose pristatyti ir apibendrinti tarptautiniai standartai dėl teismų nepriklausomumo. Kai kurie tarptautiniai standartai šioje srityje pristatyti ir Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarime.

Taigi šio tyrimo objektas – Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* įtvirtinto fundamentalaus konstitucinio principo, kad „Teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi“ oficialus aiškinimas Konstitucinio Teismo praktikoje, atsižvelgiant į Konstitucijos 109 straipsnio visuminį aiškinimą ir į kitų Konstitucijos straipsnių oficialų aiškinimą Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje per šio teismo 30 gyvavimo metų, taip pat atsižvelgiant į pareiškėjų iškeltų probleminių situacijų sprendimo rezultatą kai kuriose konstitucinės justicijos bylose (t. y. Konstitucinio Teismo aktų rezoliucinės dalys), kartu iškeliant tam tikrus probleminius ar diskusinius klausimus.

Šiame straipsnyje nauja ir tai, kad tiriant konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo ir iš jo kylančių garantijų sistemos [elementų] formavimąsi Konstitucinio Teismo oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, analizuojami ir tarptautinės teisės, įskaitant EŽTK, ir ES teisės standartai teismų nepriklausomumo srityje. Pažymėtina ir tai, kad rengiant šį straipsnį naudotasi ne tik anksčiau Konstitucinio Teismo spęstų konstitucinės justicijos bylų pavyzdžiais, bet ir vėliausia arba naujausia jo praktika bei nuo 2019 m. veikiančio individualaus konstitucinio skundo suponuotomis konstitucinės justicijos bylomis, kuriose vienu ar kitu aspektu buvo paliesti konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektai. Tad tyrimo rezultatams gauti pasitelkti sisteminis, istorinis ir lyginamasis tyrimo metodai.

1. Teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą garantuojančios Konstitucijos nuostatos

Kaip teigė žymioji JAV Aukščiausiojo Teismo teisėja Ruth Bader Ginsburg „esminis teisinės valstybės elementas kiekvienoje šalyje yra nepriklausoma teisminė valdžia, teisėjai, kurie nepavaldūs jokiai kitai valdžiai, ir kurie yra pasirengę vykdyti teisingumą nešališkai“ (Ginsburg, 2011).

Teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas įtvirtintas įvairiose Konstitucijos nuostatose, visų pirma, kaip minėta, Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, o būtent teisingumo vykdymas ir lemia teisėjo ir teismų nepriklausomumą⁸. Tuo tarpu Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, o šio straipsnio 3 dalyje pabrėžta, kad teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo.

Kaip ne kartą yra pabrėžęs Teismas, teisėjas gali vykdyti teisingumą tik būdamas nepriklausomas nuo byloje dalyvaujančių šalių, valstybės valdžios institu-

8 Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2020 m. kovo 9 d. nutarimai.

cijų, pareigūnų, politinių ir visuomeninių susivienijimų, fizinių ir juridinių asmenų⁹. Šiame kontekste paminėtina ir iš Konstitucijos 110 straipsnio kylanti teismų pareiga kreiptis į Konstitucinį Teismą, esant pagrįstų abejonių dėl byloje taikytino teisės akto atitikties Konstitucijai. Tokia galimybė siekiama sudaryti sąlygas teisėjui ir teismams konkrečiu atveju iškelti klausimą dėl tam tikro byloje taikomo teisės akto atitikties Konstitucijai, nes, nesant tokios galimybės, teismas negalėtų tinkamai įvykdyti savo konstitucinės misijos – teisingumo vykdymo, ir negalėtų priimti teisingo sprendimo byloje. Taigi teismams suteikiamas vadinamasis *funkcinis* nepriklausomumas, kuris skirtas tinkamam ir veiksmingam teisingumo vykdymui užtikrinti. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad sisteminiam teismų nepriklausomumo principo aiškinimui yra svarbūs ir Konstitucijos 30 ir 31 straipsniai, įtvirtinantys, be kita ko, asmens teisę kreiptis į teismą (30 straipsnio 1 dalis), kuri apima ir asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą¹⁰, teisę į gynybą ir įvairias kitas procesines garantijas baudžiamosiose bylose (31 straipsnis). Ypač reikšmingas ir Konstitucijos 29 straipsnis, įtvirtinantis konstitucinį asmenų lygia-teisiškumo principą ir pabrėžiantis, kad, *inter alia*, teismui visi asmenys yra lygūs.

Dar viena svarbi nuostata – tai Konstitucijos 112 straipsnio 6 dalis, kurioje nustatyta, kad asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą. Taigi, pasak Konstitucinio Teismo, būti nepriklausomam teisėjui įpareigoja ir priesaika, kurią jis duoda prieš pradėdamas eiti savo pareigas¹¹. Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta dar viena svarbi nuostata – teisėjo pareigų nesuderinamumas su jokiomis kitomis renkamomis ar skiriamomis pareigomis, su darbu verslo, komercijos ir kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse; teisėjas gali gauti tik teisėjo atlyginimą, mokamą iš valstybės biudžeto; jokio kito atlyginimo, išskyrus užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą, jis negali gauti. Tokį nesuderinamumą lemia ypatinga teisėjo, taip pat teismo, kaip vienos iš valstybės valdžių, teisinė padėtis; nustatytu draudimu siekiama užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir nešališkumą – būtinas teisingumo įgyvendinimo sąlygas¹². Tačiau, kaip minėta, 2016 m. gegužės 16 d. sprendimu Konstitucinis Teismas *praplėtė teismų funkcijas*, pripažindamas, kad pagal Konstituciją teismai ne tik vykdo teisingumą, bet, kaip ir kitos valstybės valdžios institucijos, gali dalyvauti įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius, vykdant bendrąsias jos funkcijas, *inter alia*, dalyvauti veikloje, kuria įgyvendinami

9 Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

10 Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimai.

11 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimai.

12 Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 16 d. sprendimas, 2001 m. liepos 12 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

konstituciniai Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslai, vykdomi tarptautiniai ir visateisės narystės Europos Sąjungoje ir NATO įsipareigojimai, įskaitant dalyvavimą tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose. Šiuo sprendimu taip pat buvo leista Lietuvos teisėjams būti *ad hoc* teisėjais tarptautiniuose teismuose, su sąlyga, kad tuo metu jie neina teisėjo pareigų valstybėje ir negauna už tai nacionalinio teisėjo atlyginimo.

Kita paminėtina konstitucinė nuostata – Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis, kurioje nustatyta: „Valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę.“ Šiuo draudimu siekiama užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą; be to, pagal Konstituciją, valstybės valdžios ir valdymo institucijoms ne tik draudžiama daryti įtaką teisėjui ir teismams – joms taip pat tenka pareiga užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą (Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai).

Teisingumo vykdymo konstitucinei misijai svarbi yra ir Konstitucijos preambulė, kurioje skelbiamas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis. Turbūt visi sutiksime, kad be nepriklausomų teisėjų ir teismų bei be savarankiškai šalia kitų valstybės valdžių egzistuojančios teismų sistemos nesukursime nei teisingos visuomenės, nei teisinės valstybės. O juk teismai, būdami viena iš valstybės valdžių – teisminę valdžią – įgyvendinančių institucijų, turi veikti taip, kad visuomenė jais pasitikėtų. Visuomenės pasitikėjimais teismais yra svarbus demokratinės teisinės valstybės, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės elementas, reikšminga teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Svarbus yra ir Konstitucijos 5 straipsnis, įtvirtinantis konstitucinių valdžių padalijimo principą, kuris išskiria Teismą kaip atskirą valstybės valdžios grandį. Dar 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad pagal valdžių padalijimo principą visos valdžios yra savarankiškos, nepriklausomos, galinčios atsverti viena kitą. Tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas gali būti užtikrinamas įvairiomis priemonėmis, *inter alia*, įstatymais įtvirtinant jų procesinį nepriklausomumą, teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios¹³. Svarbus ir Konstitucijos 74 straipsnis, kuriame numatyta galimybė organizuoti apkaltos procesą Lietuvos aukščiausiųjų grandžių teisėjams ir šių teismų pirmininkams, ir kurio santykio su Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte numatytu teisėjo atleidimo pagrindu („kai

13 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

savo poelgiu pažemino teisėjo vardą“) klausimas buvo keliamas konstitucinės justicijos byloje Nr. 1/2021-6/2021-20/2021 „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų atleidimo“, kurioje priimtas Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas.

2. Konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo svarba, samprata ir nepriklausomumo garantijų sistema. EŽTT ir ESTT praktika šioje srityje

2.1. Teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo svarba, jo bruožai ir samprata

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje labai aiškiai pabrėžta šio principo svarba demokratinėje teisinėje valstybėje ir akcentuoti įvairūs iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo išplaukiantys bruožai: pavyzdžiui, dar 1994 m. vasario 14 d. nutarime, pasirėmęs Konstitucijos 109 straipsniu, Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad vienas iš svarbiausių teisingumo vykdymo principų yra teisėjo ir teismų nepriklausomumas, kuris reiškia, kad teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi; teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Šioje konstitucinės justicijos byloje buvo nuspręsta, kad prokurorų priežiūros funkcija riboja teisminės valdžios galias. Šioje byloje Konstitucinis Teismas tyrė Civilinio proceso kodekso (toliau – ir CPK) 53 straipsnio, taip pat 13 ir 54 straipsnių normų, numatančių prokuroro teisę civiliniame procese prižiūrėti teisingumo vykdymą bei kitas specialias jų teises (kaip antai, teisę įstoti į bylą bet kurioje stadijoje ir su tuo neatsiejama procesine teise duoti teismui išvadas dėl nagrinėjamos bylos esmės, taip pat įstatyme nustatyta tvarka užprotestuoti neteisėtus ir nepagrįstus teismo sprendimus) atitiktį Konstitucijai, ir nustatė, kad jos prieštarauja Konstitucijos 5, 109 ir 118 straipsniams. Pažymėtina ir tai, kad šiame ir kituose to laikotarpio Konstitucinio Teismo nutarimuose¹⁴ prokurorai buvo traktuojami kaip teisminės valdžios sudedamoji dalis. Vėliau, įsigaliojus Konstitucijos 118 straipsnio pakeitimo įstatymui, be kita ko, 2004 m. gegužės 13 d. nutarime, pabrėžta, kad Lietuvos Respublikos prokuratūra nėra teisminės valdžios sudedamoji dalis¹⁵.

Stiprinant konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą svarbus ir 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas, kuriame išskirti net trys itin svarbūs šio principo bruožai: pabrėžta, kad teismų nepriklausomumas demokratinėje visuo-

14 Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 1998 m. balandžio 21 d. nutarimai.

15 Plačiau žr. – Beliūnienė, Mizaras, Šedbaras, 2023, p. 347–348.

menėje laikomas reikšminga žmogaus teisių ir laisvių garantija, taip pat akcentuota asmens procesinės teisės kreiptis į teismą ir ginti savo teises teismine tvarka svarba, taip pat nurodyta, kad teismų nepriklausomumas remiasi valdžių atskyrimo principu, akcentuojant socialinį teisminės valdžios vaidmenį demokratinėje valstybėje. Šiame 1996 m. balandžio 18 d. nutarime Konstitucinis Teismas rėmėsi kitu savo nutarimu – 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimu, kuriame, anot Teismo, buvo atskleista teismų nepriklausomumo principo samprata. 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas, šio straipsnio autorės subjektyvia nuomone, gali būti laikomas vienu iš fundamentaliausių Konstitucinio Teismo nutarimų, kuriame itin išvystyta konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo samprata, jo turinys ir iš šio principo išplaukiančios garantijos. Teismas šiame nutarime visų pirma pabrėžė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, išplaukianti iš Konstitucijos garantuotos žmogaus teisės turėti nešališką ginčo arbitrą.

Tokia nepriklausomumo samprata atsispindi ir daugelyje tarptautinių dokumentų, kurie buvo nagrinėti šiame nutarime ir rodo Konstitucinio Teismo ryžtą drąsiai remtis tarptautinės teisės šaltiniais savo veikloje jau nuo pat jo veiklos pradžios¹⁶, kaip antai, 1948 m. gruodžio 10 d. JT Generalinės Asamblėjos priimtos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 10 straipsnyje, kuriame nustatyta kiekvieno žmogaus teisė į tai, kad jo byla viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas, taip pat 1985 m. lapkričio 29 d. JT Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 40/32 ir 1985 m. gruodžio 13 d. rezoliucija Nr. 40/146 patvirtintame dokumente „Pagrindiniai teismo nepriklausomumo principai“ (šio dokumento 1 straipsnyje nurodyta: „Teismų nepriklausomumas garantuojamas valstybės ir įtvirtinamas Konstitucijoje arba šalies įstatymuose. Visos valstybės įstaigos privalo teismų nepriklausomumą gerbti ir jo laikytis.“), bei 1950 m. lapkričio 4 d. priimtos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio pirmojoje dalyje, kurioje nustatyta kiekvieno žmogaus teisė į teismą, kad jo byla būtų teisingai išnagrinėta per kuo įmanomai trumpiausią laiką, lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo.

Šiame 1995 m. gruodžio 6 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė ir teisėjo priesaikos svarbą, kuri, pasak Teismo, jį įpareigoja būti nepriklausomam, ir kuri, remiantis Konstitucijos 115 straipsnio šeštąja dalimi, priimama prieš pradėdant eiti jam savo pareigas. Teisėjas prisiekia „būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymus, ginti žmogaus teises, laisves ir teisėtus interesus, visada būti sąžiningas, humaniškas ir savo elgesiu nepakenkti teisėjo vardui“. Konstitucinio Teismo nuomone, Konstitucijoje, Teismų įstatyme ir kituose įstatymuose yra nustatyta teisėjo ir teismų nepriklausomumą įtvirtinančių garantijų visuma. Jų

16 Plačiau žr. – Jočienė, 2022, p. 91–112.

pagrindu turi būti sudaromos sąlygos užkirsti kelią bet kam kištis į teisėjo ar teismo veiksmus priimant nešališką ir teisingą sprendimą. Be to, Teismo nuomone, teisėjo nešališkumas užtikrinamas ne tik įstatymuose. Visuotinai pripažintos teisėjų etikos taisyklės jiems kelia didelius etinius (sąžiningumo, taktiškumo, atidumo, orumo), profesinius (kompetencijos, objektyvumo) ir kitokius reikalavimus.

Vėliau Konstitucinis Teismas akcentavo ir kitus teismų nepriklausomumo principo bruožus, kaip antai, pabrėžė teismo, kaip nepriklausomo ir nešališko ginčo arbitro, garantiją, kuri turi būti užtikrinama kiekvienam žmogui, kuris kreipiasi į teismą pagal Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalį¹⁷.

Taigi teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų¹⁸, kuri lemia teisingumo vykdymo funkcija¹⁹. Šis principas glaudžiai susijęs su konstituciniu valdžių padalijimo principu, pagal kurį visos valstybės valdžios įgyvendina joms Konstitucijos pavestas funkcijas nepriklausomai, nesikišdamos ir neperimdamos viena kitos įgaliojimų. Konstitucinis valdžių padalijimo principas lemia teismo nepriklausomumą (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas).

Su tuo sutinka ir Lietuvos konstitucinės teisės mokslininkai, pritardami minčiai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų (Birmontienė, 2013, p. 241). Teisminės valdžios nepriklausomumas yra esminis teisinės valstybės principo elementas, be kurio demokratinė sąranga negalima. Teisminės valdžios nepriklausomumas yra svarbus ir valdžių padalijimo, ir jų pusiausvyros garantas (Birmontienė, 2022, p. 13). Tuo tarpu Konstitucinis Teismas nurodo ir tai, kad teisminė valdžia, būdama savarankiška, negali būti priklausoma nuo kitų valdžių dar ir dėl to, kad ji vienintelė formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu; tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą²⁰. Be to, Konstitucinis Teismas didelę dėmesį teisėjo ir teismų nepriklausomumo kontekste skiria ir Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytai specialiai įstatymo numatyta teisėjų institucijai, kuri pagal Teismų įstatymą yra Teisėjų taryba. Šios institucijos motyvuotas patarimas Respublikos Prezidentui dėl teisėjų skyrimo, jų paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo yra labai svarbi teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantija, viena iš priemonių, padedančių visų be išimties teismų teisėjams apsisaugoti nuo valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismo veiklą (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas).

17 Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimai.

18 Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

19 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas.

20 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje taip pat pažymėta, kad teisinės valstybės principas neatsiejamas nuo teisingumo – vieno iš pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų; teisingumas gali būti įgyvendinamas užtikrinant tam tikrą interesų pusiausvyrą, išvengiant interesų priešpriešos²¹. O neatskiriamas teisinės valstybės principo turinio elementas ir būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga – asmens teisė kreiptis į teismą²². Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne kartą yra konstatuotas iš konstitucinio teisinės valstybės principo bei kitų Konstitucijos nuostatų kylantis imperatyvas, kad asmuo, manantis, jog jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi absoliučią teisę į nepriklausomą ir nešališką teismą, kuris išspręstų ginčą²³.

Taigi Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje teismų nepriklausomumas – būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga, kuri siejama su kiekvieno asmens teise kreiptis į teismą, kuris turi būti nepriklausomas ir nešališkas. Tokia sąsaja aiškiai matyti iš Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalies bei ES pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio nuostatų. Šiai pozicijai pritaria ir mokslininkai. Be jokių abejonių, teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra esminė vertybė, be kurios neįsivaizduojamas individo teisių bei teisės gynimas. Jei teisėjai nebūtų nepriklausomi, būtų sunku įsivaizduoti asmens teisės kreiptis į teismą, kuris taip pat turi būti nepriklausomas, realizavimą (Bodnar, 2016, p. 113).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – ne savitikslis dalykas, bet vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga; teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, jai neprieštaraujančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą²⁴. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, o viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje (be kita ko, jos 109 straipsnio 2 dalyje, taip pat 30 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą) garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą²⁵.

Šiame kontekste reikėtų prisiminti įdomų 2016 m. gegužės 16 d. sprendimą, kuriame, aiškindamas konstitucines nuostatas dėl draudimo teisėjui eiti kitas parei-

21 Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d., 2011 m. lapkričio 17 d., 2015 m. gegužės 26 d. nutarimai.

22 Konstitucinio Teismo 2003 m. kovo 17 d., 2013 m. sausio 25 d. nutarimai.

23 Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimai.

24 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d., 2010 m. birželio 29 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimai.

25 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 2003 m. kovo 4 d., 2006 m. gegužės 9 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

gas ar dirbti kitą darbą bei gauti kitą atlyginimą (Konstitucijos 113 straipsnis), Konstitucinis Teismas praplėtė teismų funkcijas, pripažindamas, kad pagal Konstituciją teismai ne tik vykdo teisingumą. Anot Konstitucinio Teismo, teismai, kaip ir kitos valstybės valdžios institucijos, pagal savo konstitucinę kompetenciją, savarankiškai arba bendradarbiaudami su kitomis valstybės valdžios institucijomis gali dalyvauti įgyvendinant bendruosius valstybės uždavinius, vykdamt bendrąsias jos funkcijas, *inter alia*, dalyvauti veikloje, kuria įgyvendinami konstituciniai Lietuvos Respublikos užsienio politikos tikslai, vykdomi tarptautiniai ir visateisės narystės Europos Sąjungoje ir NATO įsipareigojimai, įskaitant dalyvavimą tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose. Taip teisėjai prisideda skatinant universalių, demokratiškas valstybių vertybių ir Europos Sąjungos teisės principų, *inter alia*, teisingumo sistemų ir teismų veiklos tobulinimo srityse, sklaidą. Konstitucinis Teismas šiame sprendime taip pat priminė, kad tinkamas teisėjų pasirengimas, jų žinių gilinimas, kvalifikacijos kėlimas – svarbi prielaida užtikrinti tinkamą teismų veiklą²⁶. Teisėjų kvalifikacija, jų profesionalumas, gebėjimas spręsti bylas vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, yra vieni iš veiksnių, lemiančių visuomenės pasitikėjimą teismais (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas). Taigi šituo 2016 m. gegužės 16 d. sprendimu Konstitucinis Teismas ne tik leido teisėjams dalyvauti tarptautiniuose bendradarbiavimo ir paramos demokratijai projektuose ir gauti už tai atlyginimą, bet ir pripažino, kad dalyvavimas minėtuose projektuose prisideda prie teisėjų kvalifikacijos ir jų profesionalumo kėlimo, o tai padeda didinti visuomenės pasitikėjimą teismais ir apskritai teise. Šiuo sprendimu taip pat buvo leista Lietuvos teisėjams būti *ad hoc* teisėjais tarptautiniuose teismuose.

Svarbus tam laikotarpiui ir jau minėtas 1996 m. balandžio 18 d. Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame nagrinėtas CPK nustatytas teisinis reguliavimas dėl bankroto bylos iškėlimo teisme. Jame teigiama, kad ginčijamas teisinis reguliavimas pažeidžia teismų nepriklausomumo principą, nes, pasak pareiškėjo, jis riboja teismo galias vykdyti teisingumą ir teismas šiuo atveju privalo tenkinti pareiškimą pateikusio asmens valią, t. y. iškelti bankroto bylą. Pasak Konstitucinio Teismo, teismai, spręsdami teisinius konfliktus, užtikrina Konstitucijoje, įstatymuose, kituose jiems neprieštaraujančiuose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas vykdamt teisingumą – tai nepriklausomumas nuo valstybės valdžios ir valdymo institucijų, valstybės pareigūnų, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų, atskirų piliečių ir, be abejojimo, nuo dalyvaujančių byloje asmenų netiesioginės ir netiesioginės įtakos. Svarbu ir tai, kad šiame nutarime jau buvo akcentuotos teismo neribotos galios tirti ir priiminėti įrodymus ir pabrėžta, kad dalyvaujantys byloje asmenys turi teisę dalyvauti teismui tiriant įrodymus. Teismo ne tik neribota teisė, bet ir aiški konstitucinė pareiga tinkamai, visapusiškai ir išsamiai

26 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas, 2014 m. kovo 10 d. sprendimas.

ištirti įrodymus, kuri negali būti jokiais atvejais apribota, nes kitaip teismas negalės priimti teisingo ir pagrįsto sprendimo konkrečioje byloje, toliau vystyta konstitucinėje doktrinoje ir itin akcentuota Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarime dėl, *inter alia*, Kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatų atitikties Konstitucijai, kuriame buvo nagrinėjamas klausimas dėl kriminalinės žvalgybos informacijos apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką panaudojimo konstitucingumo sprendžiant tarnybinės atsakomybės klausimą. Nors šiame 2019 m. balandžio 18 nutarime ginčytas teisinis reguliavimas, leidęs naudoti kriminalinės žvalgybos informacijos apie korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčią veiką tarnybinės atsakomybės taikymo tikslais, buvo pripažintas neprieštaraujančiu Konstitucijai, vis dėlto šiame nutarime labai aiškiai akcentuotas teismų vaidmuo ir jo svarba tokio pobūdžio bylose, uždedant aiškiai apibrėžtą pareigą teismams imtis bet kokių veiksmų bylai teisingai išspręsti, vertinti gautų įrodymų teisėtumą ir pagrįstumą, o kilus abejonių – jų nelaikyti įrodymais bylose ir, maža to, veiksmingai ginti žmogaus teises tarnybinės atsakomybės taikymo procese.

Taigi, kaip konstatuota Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, teismų nepriklausomumas yra vienas iš svarbiausių teisės viešpatavimo elementų, vienas iš esminių teisinės valstybės principų, esminė teisingumo vykdymo, kartu ir būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Konstitucinis Teismas savo aktuose ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra tiesiogiai susijęs su teisingumu; o teisingumas yra vienas iš pagrindinių teisės, kaip socialinių santykių reguliavimo priemonės, tikslų; jis yra viena iš svarbiausių moralinių vertybių ir teisinės valstybės pagrindas²⁷.

Galima išvada, kad jei teismai nebūtų nepriklausomi, jie tiesiog negalėtų tinkamai įgyvendinti jiems pagal Konstituciją pavestos teisingumo vykdymo funkcijos ir būti nepriklausomi ir nešališki arbitrai bylose, negalėtų užtikrinti praktinio ir veiksmingo asmens konstitucinės teisės kreiptis į teismą realizavimo ir priimti teisingų ir pagrįstų sprendimų bylose.

Teismų nepriklausomumo principas, kaip minėta, yra itin svarbus ir Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje.

Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje ne kartą yra pabrėžęs teisminės valdžios specialų vaidmenį visuomenėje, ji, kaip teisingumo garantas ir fundamentali teisinės valstybės vertybė, turi turėti visuomenės pasitikėjimą, kad galėtų veiksmingai atlikti jai pavestą teisingumo vykdymo funkciją²⁸.

27 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d., 2010 m. birželio 29 d., 2018 m. gruodžio 14 d. nutarimai.

28 Žr., tarp daugelio kitų, 2016 m. birželio 23 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimą byloje *Baka prieš Vengriją*, Nr. 20261/12, 165 punktą; 2021 m. liepos 22 d. EŽTT sprendimą byloje *Gumenyuk ir kiti prieš Ukrainą*, Nr. 11423/19, 52 punktą.

Todėl, EŽTT nuomone, atsižvelgiant į minėtą išskirtinę teismų funkciją valstybės valdžių sistemoje ir vis didėjančią valdžių padalijimo principo svarbą, būtina užtikrinti teisminės valdžios nepriklausomumo garantijas²⁹.

Kaip teigia Strasbūro Teismo buvęs pirmininkas Robertas Spano, teisėjų nepriklausomumas yra svarbiausias Konvencijoje įtvirtinto teisės viešpatavimo struktūrinis principas, ir be nepriklausomų teismų, kurie būtų pamatinės teisės ginančios ir saugančios demokratinės struktūros dalis, teisės viešpatavimo principas tėra „tuščias indas. Be nepriklausomų teisėjų Konvencijos sistema negali veikti“ (Spano, 2021, p. 15–16). Teisėjų nepriklausomumas, anot EŽTT buvusio pirmininko, turi dvi dedamąsias – *de jure* ir *de facto*. Kalbant apie nepriklausomumą *de jure*, daugelyje svarbių Didžiosios kolegijos bylų Teismas yra konstatavęs, kad jau pats įstatymas turi numatyti aiškias ir numanomas teisėjų veiklos ir jų statuso garantijas, tarp jų susijusias su teisėjų skyrimu, įgaliojimų trukmės saugumu bei atleidimu iš pareigų, paaukštinimu, neatleidžiamumu, jų imunitetu ir drausme. Tačiau šis formalus nepriklausomumas *de jure*, kuris yra teisėjų statuso ir veiklos reguliavimo įstatymais struktūrinis pagrindas, savaime nei laiduoja teisėjų nepriklausomumą, nei jį pakankamai užtikrina. Ko reikia dar, ir turbūt dar labiau, tai jų nepriklausomumo *de facto* (Spano, 2021, p. 17–18), kuris reiškia, kad teisėjas ir teismas turi vykdyti teisingumą be jokio išorinio spaudimo ar nederamos įtakos, kad niekas, joks politikas, proceso dalyvis ar bet koks asmuo negali kištis į teismo veiklą, kartu turi būti užtikrinta pareiga gerbti teismų sprendimus net ir tais atvejais, kai su jais nesutinkama. Pavyzdžiui, EŽTT Didžiosios kolegijos byloje *Morice prieš Prancūziją* (peticijos Nr. 29369/10, 2015 m. balandžio 25 d. sprendimo 128 punktą) EŽTT dar kartą pabrėžė teisminės valdžios ypatingą vaidmenį visuomenėje; klausimai, susiję su teisminės valdžios, kaip institucijos, kuri ypač svarbi kiekvienai demokratinėi valstybei, funkcionavimu patenka į viešųjų klausimų sritį. Kaip teisingumo, kuris yra ypatinga vertybė kiekvienoje demokratinėje teisinėje valstybėje, vykdymo garantas, teisminė valdžia privalo turėti visuomenės pasitikėjimą, kad galėtų tinkamai atlikti jai pavestas funkcijas. *Kudeshkina prieš Rusiją* byloje (peticijos Nr. 29492/05, 2009 m. vasario 26 d. sprendimo 86 punktą) Teismas pabrėžė ir tai, kad teismai turi turėti ne tik, pavyzdžiui, kaltinamojo baudžiamojoje byloje pasitikėjimą, bet apskritai visos visuomenės pasitikėjimą.

Taigi valstybės pagarba teismų autoritetui yra būtina prielaida visuomenės pasitikėjimui teismais ir, žvelgiant plačiau, teisės viešpatavimui užtikrinti. Tačiau tam nepakanka vien teisėjo nepriklausomumo ir nešališkumo konstitucinių garantijų. Jos turi tapti veiksminga kasdienės administracinės laikysenos ir praktikos dalimi (Spano, 2021, p. 18).

29 Žr. EŽTT Didžiosios kolegijos 2018 m. lapkričio 6 d. sprendimą byloje *Ramos Nunes de Carvalho e Sá prieš Portugaliją*, Nr. 55391/13 ir 2 kiti, 196 punktą)

Deja, tenka pripažinti, kad šie pono R. Spano žodžiai, kad teisėjo nepriklausomumo ir nešališkumo konstitucinės garantijos „turi tapti veiksminga kasdienės administracinės laikysenos ir praktikos dalimi“ dar netapo kasdiene valstybių Konvencijos dalyvių praktika. Bylos, kuriose keliami įvairūs teisėjus ir teismus liečiantys Konvencijoje garantuojamų teisių aspektai, taip pat ir kitų asmenų skundai dėl „nepriklausomo ir nešališko teismo“ ir „pagal įstatymą įsteigto teismo“ reikalavimų pažeidimų jų bylose nacionaliniu lygmeniu rodo, kad praktiškai įgyvendinti šį teisėjo ir teismų nepriklausomumo ir nešališkumo principą vis dar reikia valstybių pastangų.

Taigi, nors Europos Žmogaus Teisių Teismas, aiškindamas ir taikydamas 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos nuostatas, visų pirma Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą kiekvieno asmens teisę į nepriklausomą ir nešališką bei pagal įstatymą įsteigtą teismą, yra išvystęs gana aukštus teisėjų ir teismų nepriklausomumo principo standartus, tiek *de jure*, tiek *de facto*, vis dėlto konstatuotina, kad bylų dėl teisėjų nepriklausomumo garantijų pažeidimo Strasbūro Teisme dar vis gana gausu. Pateiksiu keletą pavyzdžių – šis fundamentalus teismo nepriklausomumo principas gali būti pažeidžiamas tiek dėl netinkamos (neteisėtos) teismo sudėties, t. y. nacionalinių procedūrų reikalavimų skiriant teisėjus šiurkščių pažeidimų³⁰, tiek dėl neteisėto teisėjų bei teismų pirminkų atleidimo iš pareigų pirma laiko, pažeidžiant teisėjo mandato neliečiamumo principą³¹; tiek dėl teismo nešališkumo principo pažeidimo, kai pats teismas šį principą pažeidžia vidaus teisminių procedūrų metu³² ir pan. Minėtoje EŽTT Didžiosios kolegijos byloje *Baka prieš Vengriją* tuometinis Vengrijos Aukščiausiojo Teismo pirmininkas buvo atleistas iš šio teismo pirmininko pareigų daugiau kaip trejais metais anksčiau nei jo įstatyme nustatyto pirmininko mandato pabaigos laikas, priėmus atitinkamų teisės aktų pakeitimus, *inter alia*, apie teismo pervadinimą. Minėtas pirmininkas iš esmės buvo atleistas anksčiau laiko iš pareigų už tai, kad viešai kritikavo Vengrijos kitų valstybės valdžių vykdomas reformas. Jis neturėjo jokių galimybių vidaus teisėje apskusti tokį jo priešlaikinį atleidimą iš teismo pirmininko pareigų. Teismas šioje byloje nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies ir 10 straipsnio (saviraiškos laisvė) pažeidimus. Tuo tarpu EŽTT Didžiosios kolegijos sprendime byloje *Kyprianou prieš Kiprą* taip pat nustatė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies *nešališko teismo* reikalavimo bei Konvencijos 10 straipsnio

30 Pvz., 2020 m. gruodžio 1 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją*, peticijos Nr. 26374/18; 2021 m. gegužės 5 d. EŽTT sprendimas byloje *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 4907/18.

31 Pvz., 2016 m. birželio 23 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Baka prieš Vengriją*; 2017 m. spalio 31 d. EŽTT sprendimas byloje *Kameros prieš Kiprą*, peticijos Nr. 147/07; 2018 m. rugsėjo 25 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Denisov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 76639/11.

32 Pvz., 2005 m. gruodžio 15 d. EŽTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Kyprianou prieš Kiprą*, peticijos Nr. 73797/01.

garantuojamos saviraiškos laisvės pažeidimus, bet šiuo atveju dėl to, kad teismo įžeidimo byloje advokatą, įžeidusį teismą, teisė ta pati trijų teisėjų kolegija, kuri ir pasijuto įžeista. EŽTT pabrėžė, kad toks procesas galėjo sukelti abejonių dėl tokios sudėties teismo tiek objektyvaus, tiek subjektyvaus nešališkumo.

Dar įdomiau, pažeidimų yra randama ir bylose, kuriose dalyvaujantys advokatai kritikuoja teismų ir teisėjų darbą ir už tai yra nubaudžiami nacionalinėse procedūrose, pabrėžiant, kad toks jų nubaudimas gali būti reikalingas siekiant užtikrinti teisminės valdžios autoritetą. Vienas iš įdomesnių pavyzdžių – minėta *Morice prieš Prancūziją* Didžiosios kolegijos byla, kurioje advokatas buvo nuteistas už tai, kad kritikavo teismų atsainų, jo nuomone, darbą ir teisėjų konkrečius procesinius veiksmus didelį susidomėjimą visuomenėje sukėlusioje teisėjo nužudymo byloje. EŽTT pripažino, kad nors teisminė valdžia ir turi būti apsaugota nuo nepagrįstų atakų, kuriomis siekiama pažeminti šios valdžios autoritetą, tačiau šiuo konkrečiu atveju advokatui buvo iškelta baudžiamoji byla už šmeižtą ir jis nuteistas. EŽTT nuomone, toks advokato baudžiamasis persekiojimas nebuvo proporcingas siekiamam teisėtam tikslui – apsaugoti teisminės valdžios autoritetą, taigi jis nebuvo būtinas demokratinėje visuomenėje, nes pagrįsta kritika tiek teismų sistemos, tiek atskirų teisėjų patenka į Konvencijos 10 straipsnio taikymo sritį ir yra ginama (sprendimo 124–178 punktai).

Europos Sąjungos teisės principų lygmeniu taip pat yra aiškiai įtvirtintas teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas, kuris gali būti kildinimas, *inter alia*, iš Europos Sąjungos sutarties 2, 6, 19 straipsnių, Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 267 straipsnio, kuriame nustatyta atitinkamų nacionalinių teismų teisė arba pareiga kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą prejudicinio sprendimo, kilus Europos Sąjungos teisės aiškinimo sunkumų, bei Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos 47 straipsnio, kurio 2 dalyje tiesiogiai įtvirtina, kad kiekvienas asmuo turi teisę, kad jo byla per kiek įmanoma trumpesnę laiką viešai ir teisingai išnagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas nepriklausomas ir nešališkas teismas.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas ne kartą yra pažymėjęs, kad iš Europos Sąjungos sutarties 19 straipsnio 1 dalies antros pastraipos nuostatų kyla teisėjų nepriklausomumo principas³³.

ESTT jurisprudencijoje pažymėta ir tai, kad, vadovaujantis valdžių padalijimo principu, būdingu teisinės valstybės veikimui, visų pirma turi būti užtikrintas teismų nepriklausomumas nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių³⁴.

Europos Sąjungos teisės požiūriu itin reikšmingos Europos Komisijos inicijuotos bylos prieš Vengriją ir Lenkiją dėl jose vykdomų reformų, tiesiogiai kišantis

33 Pvz., 2018 m. vasario 27 d. ESTT sprendimas byloje C 64/16 *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*, 2019 m. birželio 24 d. ESTT sprendimas byloje C 619/18 *Komisija prieš Lenkiją*.

34 *Inter alia*, 2021 m. gruodžio 21 d. ESTT sprendimas sujungtose bylose C-357/19, C-379/19, C-547/19, C-811/19 ir C-840/19 *Euro Box Promotion ir kt.*, 228 punktas.

į teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų sistemą, kaip antai, mažinant dirbančių, *inter alia*, teisėjų įstatymuose nustatytą pensinį amžių³⁵ ar įsteigiant naują instituciją, kuriai pavesta nagrinėti teisėjų drausmines bylas, tačiau kuri neatitinka Chartijos 47 straipsnyje nustatyto nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimų³⁶. ESTT minėtoje *Komisija prieš Lenkiją* (C-619/18) byloje pabrėžė, kad Lenkijos valstybė nesilaikė ES sutarties 19(1) straipsnio reikalavimų dviem aspektais: pirma, sumažindama Lenkijos Aukščiausiojo Teismo (lenk. *Sąd Najwyższy*) šiuo metu dirbančių teisėjų pensinio amžiaus ribą nuo 70 iki 65 m. (taikomą ir teisėjams, paskirtiems iki 2018 m. balandžio 3 d.) bei, antra, suteikdama Lenkijos valstybės Prezidentui diskreciją pratęsti teisėjų teisminės veiklos laiką.

Taigi, teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas kaip teisės viešpatavimo išraiška ir vienas iš svarbiausių demokratinės teisinės valstybės elementų ir iš jo kylančios teisėjų ir teismų veiklos vykdant teisingumą garantijos yra svarbios ne tik nacionalinių konstitucinių teismų darbe, bet ir EŽTT bei ESTT praktikoje, kur šiam principui, be kurio apskritai neįmanomas teisės viešpatavimas, yra skiriamas didžiulis dėmesys³⁷.

2.2. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas – procesinis ir institucinis šio principo aspektai, nepriklausomumo garantijų sistema

Konstitucinis Teismas skiria du neatsiejamus teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektus – procesinį ir institucinį³⁸. Procesinis nepriklausomumas reiškia teisėjo ir teismų, vykdančių teisingumą, nepriklausomumą. Teisėjo procesinis nepriklausomumas yra būtina nešališko ir teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga. Institucinis nepriklausomumas reiškia teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios valdžios ir vykdomosios valdžios. Teisėjas ir teismai nėra pakankamai nepriklausomi, jeigu neužtikrintas teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Tokia pat Konstitucinio Teismo pozicija suformuota ir 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarime, kuriame buvo sprendžiamas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkės atleidimo iš pareigų teisėtumo klausimas. Teismas nurodė, kad, atsižvelgiant į Konstitucijos preambulėje įtvirtintą atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekį, Konstitucijos 5 straipsnį ir kitų straips-

35 Pvz., 2012 m. lapkričio 6 d. ESTT sprendimas byloje *Komisija prieš Vengriją* (C-286/12); 2019 m. birželio 24 d. ESTT sprendimas byloje *Komisija prieš Lenkiją* (C-619/18).

36 Pvz., 2019 m. lapkričio 19 d. ESTT sprendimas sujungtose bylose C-585/18, C-624/18, C-625/18.

37 Žr. taip pat dėl CCJE dokumentų – Borkowski, 2016, p. 203–218.

38 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

nių normas, nustatančias valdžių padalijimą, galima skirti du neatsiejamus teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo aspektus – procesinį ir institucinį.

Pažymėtina, kad teismų veiklą užtikrina Konstitucija, jai neprieštaraujantys įstatymai ir kiti teisės aktai, o teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas yra užtikrinamas Konstitucijoje ir įstatymų nustatytais garantijomis, kaip antai, įtvirtinant teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios valdžios ir vykdomosios valdžios, įtvirtinant teisėjų procesinį nepriklausomumą, teismų organizacinį savarankiškumą ir savivaldą, teisėjų statusą, teisėjų asmens neliečiamybę, imunitetus, teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumą, teisėjų socialines (materialines) garantijas, taip pat nustatant draudimą valstybės valdžios ir valdymo institucijoms, Seimo nariams ir kitiems pareigūnams, politinėms partijoms, politinėms ir visuomeninėms organizacijoms, piliečiams kištis į teisėjo ar teismų veiklą; teisėjo ir teismų nepriklausomumas, jų nešališkumas yra užtikrinamas ir kitomis Konstitucijoje bei įstatymuose nustatytais garantijomis³⁹.

Tuo tarpu prof. E. Kūris didelį svorį suteikia 2006 m. gegužės 9 d. nutarimui, teigdamas, kad jis yra riboženklinis, kuriame teisminės valdžios doktrina ne tik susisteminta, bet ir išplėta naujais elementais (Kūris, 2023, p. 416–417). Jo nuomone, aiškinant teisėjo ir teismų nepriklausomumą pabrėžta, kad pagal Konstituciją joks teisėjas nėra pavaldus jokiai kitam teisėjui ar teismo pirmininkui. Teisminės valdžios savarankiškumas priešpriešinamas „vienvaldystei“ ir aiškinamas kaip suponuojantis jos savireguliaciją ir savivaldą, kad teisminė valdžia netaptų pernelyg centralizuota, prie teisminės valdžios turi būti sudarytos nepriklausomą teismų administravimą užtikrinančios valstybės institucijos. Pažymėta, anot profesoriaus, ir teisminės ir kitų valstybės valdžių tarpfunkcinė partnerystė, tarpusavio kontrolė ir atsvara, taip pat nurodyta, kad speciali teisėjų institucija – tai būtent teisėjų institucija (Kūris, 2023, p. 417) ir pan.

Svarbus jau šių dienų – tai 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas, kuriame Konstitucinis Teismas dar kartą pabrėžė, kad teisminės valdžios visavertiškumas ir nepriklausomumas suponuoja jos savireguliaciją ir savivaldą, kuri apima, *inter alia*, teismų darbo organizavimą, teisėjų profesinio korpuso veiklą⁴⁰. Teismų organizacinis savarankiškumas ir savivalda – svarbios realaus teisminės valdžios nepriklausomumo garantijos; kitų valdžios institucijų konstitucinė pareiga – gerbti Konstitucijoje įtvirtintą teismų nepriklausomumą. 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodė ir tai, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų sistemos vertinimas leidžia teigti, kad jos tarpusavyje yra glaudžiai susijusios. Teisėjo ir teismų nepriklausomumo apskritai negalima vertinti pagal kokį nors vieną, kad ir labai reikšmingą, požymį, todėl visuotinai pripažįstama, jog

39 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. lapkričio 27 d., 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimai.

40 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai.

pažeidus kurią nors iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų gali būti paženklinta teisingumui įgyvendinti, kultų pavojus, kad nebus užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės, nebus garantuota teisės viršenybė.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje taikomas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje nustatytas nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimas, kaip pabrėžta Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje, yra glaudžiai susijęs su kitu šio straipsnio 1 dalyje nustatytu reikalavimu, kad teismas (tribunolas) turi būti įsteigtas pagal įstatymą, t. y. teisėtas⁴¹. Šiame sprendime buvo nustatytas minėto Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimas dėl grubių pažeidimų skiriant Apeiliacinio teismo teisėją vidaus teisėje (*inter alia*, dėl teisingumo ministro aktyvaus dalyvavimo procedūroje ir jo plačių įgaliojimų), dėl ko teismas, teisingiau, teisėjų kolegija, kurioje buvo teisėjas, paskirtas grubiai pažeidus svarbias teisėjų skyrimo procedūras, ir kuri nagrinėjo pareiškėjo baudžiamąją bylą vidaus teisėje, buvo pripažinta neteisėtos sudėties teismu pagal Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. „Nepriklausomumas“ apima reikiamą asmeninę ir institucinę nepriklausomybę, kurios reikia nešališkam teismo sprendimų priėmimui, o kartu yra ir nešališkumo sąlyga. Jis apima ir teisėjų sugebėjimą nepasiduoti išoriniam spaudimui, kaip teisėjo moralinio integralumo dalį, taip pat institucines ir funkcionavimo garantijas – kurios apima teisėjų skyrimo tvarką bei garantijas, apsaugančias teisėjus ir teismus nuo neleistinos kitų valstybės valdžios grandžių įtakos. „Nepriklausomumo“ reikalavimas EŽTT praktikoje yra vertinamas pagal šiuos keturis kriterijus: teisėjų skyrimo tvarka, teisėjų mandato trukmė, ar egzistuoja garantijos nuo išorės spaudimo, ar pats teismas yra nepriklausomas („ar jis atrodo nepriklausomas“)⁴². Teismo (teisėjo) nešališkumas EŽTT praktikoje apima du aspektus – tai objektyvus nešališkumas ir subjektyvus nešališkumas⁴³.

Tuo tarpu Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje skiriami teismo nepriklausomumo išorinis ir vidinis aspektai. ESTT nurodo, kad išorinis nepriklausomumo aspektas „reikalauja, kad teismas vykdytų savo funkcijas visiškai autonomiškai, nesant jokių hierarchinių ryšių ar subordinacijos kitam organui, nevykdant jokių iš bet kur gaunamų įsakymų ar instrukcijų, taip būdamas apsaugotas nuo bet kokio išorinio kišimosi [...]“⁴⁴. O vidinis teismo nepriklausomumo aspek-

41 Pvz., EŽTT Didžiosios kolegijos 2020 m. gruodžio 1 d. sprendimas byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją*, peticijos Nr. 26374/18, 231–234 punktai.

42 Žr. minėtą *Guðmundur Andri Ástráðsson* sprendimą; 2005 m. kovo 3 d. sprendimą byloje *Brudnicka ir kiti prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 54723/00; 2011 m. spalio 6 d. sprendimą byloje *Agrokomplex prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 23465/03; 2013 m. gegužės 27 d. sprendimą byloje *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 21722/11.

43 Žr. 2010 m. EŽTT sprendimą byloje *Daktaras prieš Lietuvą*, peticijos Nr. 42095/98; 2012 m. lapkričio 20 d. EŽTT sprendimą byloje *Harabin prieš Slovakiją*, peticijos Nr. 58688/11 ir kt.

44 Pvz., 2019 m. birželio 24 d. ESTT Didžiosios kolegijos sprendimas byloje *Komisija prieš Lenkiją* C-619/18, (§ 72).

tas „yra susijęs su teismo nešališkumu ir juo siekiama užtikrinti, kad tolygus atstumas būtų išlaikytas santykiuose su bylos šalimis ir su jų interesais byloje, atsižvelgiant į bylos dalyko esmę. Šis aspektas reikalauja objektyvumo ir kad nebūtų jokio suinteresuotumo bylos baigtimi, išskyrus tai, kad turi būti griežtai laikomasi įstatymo raidės“. Didžioji kolegija šioje byloje nurodė ir tai, kad teisėjų nepašalinamumo (arba mandato neliečiamumo) principas nėra absoliutus, tačiau jo išimtys bus leidžiamos tik tada, kai jos bus grindžiamos teisėtu tikslu, bus proporcingos tam siekiamam teisėtam tikslui ir tik tiek, kiek tai nesukels pagrindo individams abejoti teismo pajėgumu atsispirti išorės veiksniams ir jo neutralumu dėl byloje esančių interesų.

Po trumpos tarptautinių teismų apžvalgos teismų nepriklausomumo turinio kontekste grįžkime prie konstitucinės jurisprudencijos. Visų pirma, akcentuotinas minėtas 1995 m. gruodžio 6 d. Konstitucinio Teismo nutarimas, kurį būtų galima laikyti itin reikšmingu ir dėl to, kad Konstitucinis Teismas Teismų įstatyme ir kituose Lietuvos įstatymuose, detalizuojančiuose Konstitucijos 109 straipsnio antroje dalyje įtvirtintas teisėjų ir teismo nepriklausomumo garantijas sąlygiškai suskirstė į tris grupes: a) teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo, b) teisėjo asmens neliečiamumo, c) teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas. Šios išskirtos nepriklausomumo garantijų grupės taip pat gana detalai analizuotos šiame nutarime. Pažymėtina ir tai, kad mokslinėje literatūroje yra išskiriama daugiau teisėjų ir teismų nepriklausomumo garantijų grupių, negu buvo išskirta 1995 m. gruodžio 6 d. Konstitucinio Teismo nutarime, kaip antai, teismų sistemos nepriklausomumas nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios (institucinis nepriklausomumas), teismų organizacinis savarankiškumas ir savivalda, nustatytas draudimas valstybės valdžios ir valdymo institucijoms, Seimo nariams ir kitiems pareigūnams, politinėms partijoms, politinėms ir visuomeninėms organizacijoms, piliečiams kištis į teisėjo ar teismų darbą (Birmontienė, 2013, p. 241–242).

Antra, panašios teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo garantijų grupės matomos ir 2022 m. balandžio 15 d. Konstitucinio Teismo nutarime, jame, svarstant Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bei Lietuvos apeliacinio teismo teisėjų atleidimo iš pareigų teisėtumo klausimą, pažymėta, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas gali būti užtikrinamas įvairiomis priemonėmis, *inter alia*, įstatymais įtvirtinant jų procesinį nepriklausomumą, teismų organizacinį savarankiškumą ir savivaldą, teisėjų statusą, teisėjo socialines (materialines) garantijas (Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas), teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Mokslinėje literatūroje teigiama, kad konstitucinėje doktrinoje nėra pateikta išsamaus teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų sąrašo, nustatomos tik esminės garantijos, aiškinami atskiri jų elementai (Birmontienė, 2013, p. 244). Šiame kontekste pažymėtina, kad ir jau detalai įvairiais aspektais aptartame

1995 m. gruodžio 6 d. nutarime Konstitucinis Teismas taip pat akcentavo teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijas bei teisėjų atsakomybę kaip visumą pabrėždamas, kad būtent toks visuminis vertinimas leidžia teigti, kad jos tarpusavyje yra glaudžiai susijusios. Todėl, Konstitucinio Teismo nuomone, teisėjo ir teismų nepriklausomumo apskritai negalima vertinti pagal kokį nors vieną, kad ir labai reikšmingą, požymį. Kita vertus, negalima nepripažinti, kad pažeidus bet kurią iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų gali būti pakenkta siekiui įgyvendinti teisingumą, užtikrinti asmens teises ir laisves. Taigi iš aptartų 1995 m. gruodžio 6 d., 2022 m. balandžio 15 d. Konstitucinio Teismo nutarimų (ir daugelio kitų) matyti konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo turinys arba nepriklausomumo garantijos (jų tam tikri elementai).

Taigi teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų ir esminė teisingumo vykdymo sąlyga; būtent teisingumo vykdymas lemia išskirtinę teisminės valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje ir teisėjų statusą. Taigi, kaip aiškiai rodo Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Konstitucijoje, Teismų įstatyme ir kituose įstatymuose yra nustatyta teisėjo ir teismų nepriklausomumą įtvirtinančių garantijų visuma, reikalinga tam, kad teisėjai ir teismai galėtų veiksmingai įgyvendinti jiems pagal Konstituciją skirtą teisingumo vykdymo funkciją.

Toliau šiame straipsnyje detaliau analizuojamos šios teismų nepriklausomumo garantijos: teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumas; teisėjo asmens neliečiamumas; teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos, keliami ir diskutuoti klausimai, ar tikrai, turėdami taip giliai išplėtotą Konstitucinio Teismo doktriną teisėjo ir teismų nepriklausomumo srityje, galime užtikrinti, kad šis konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas jau yra realiai ir visiškai įgyvendintas ir jam nekyla jokios grėsmės šiuolaikinėje visuomenėje. Autorė nekelia tikslo atlikti išsamią ir visapusišką konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą sudarančių garantijų sistemos analizę, o tik aptarti tam tikrus, jos nuomone, svarbius vienos ar kitos garantijos ar jų praktinio realizavimo aspektus.

Šiame straipsnyje nebus analizuojama kitų teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų, tokių, kaip antai, teismų organizacinis savarankiškumas, teisminės valdžios savireguliacija ir savivalda, teismų procedūrinis nepriklausomumas ir kt., nes, autorės nuomone, šie klausimai jau detaliam aptarti mokslinėje literatūroje (Birmontienė, 2013; Borusevičiūtė, 2022), o naujų konstitucinės justicijos bylų, kuriose būtų buvę analizuoti tam tikri išryškėję nauji aspektai, kol kas nėra priimta.

Kad ir kaip būtų, galima išvada, kad tiek teisėjo ir teismų konstitucinės bei kitos įstatyminės nepriklausomumo garantijos, tiek teisėjų etikos taisyklės yra pagrindas tam, kad tiek bylos dalyviai, tiek apskritai visa visuomenė pasitiktų teismine valdžia, kad jie tikėtų teismo, kaip teisinių ginčų arbitro, nešališkumu ir objektyvumu, kad šiam itin svarbiam konstituciniam imperatyvui įgyvendinti

skirtos garantijos padėtų teismams ir teisėjams vykdyti teisingumą ir garantuotų realų veiksmingą žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimą.

3. Teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijos

3.1. Teisėjų įgaliojimų trukmės neliečiamumas

Nesuklysiu pasakiusi, kad teisėjo mandato neliečiamumo principas yra vienas iš esminių elementų užtikrinant teisėjo ir teismų nepriklausomumo principą. Jam skiriama ypač daug dėmesio tiek tarptautinių teismų praktikoje, tiek tarptautinių organizacijų dokumentuose. Šioje dalyje iškeliami tik keli, mano nuomone, diskutuoti aspektai, susiję su teisėjo mandato neliečiamumo principu, nesiekiamą pateikti išsamios analizės dėl šio principo aiškinimo ir taikymo Konstitucinio Teismo ar tarptautinių teismų jurisprudencijose.

2022 m. balandžio 15 d. nutarime Konstitucinis Teismas dar kartą priminė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, kurį lemia teisingumo vykdymo funkcija⁴⁵. Teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas gali būti užtikrinamas įvairiomis priemonėmis, o Konstitucijoje įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo turi būti paisoma ir įstatymais nustatant, *inter alia*, teisėjų atleidimo iš pareigų tvarką, reguliuojant kitus santykius, susijusius su teisėjų paskyrimu, paaukštinimu, perkėlimu ar atleidimu iš pareigų (Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas); įstatyme nustatyta teisėjų skyrimo ir atleidimo procedūra neturi pažeisti teisminės valdžios nepriklausomumo, Konstitucijos 5 straipsnyje nustatytos valstybės valdžių pusiausvyros (1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas); teisėjo ir teismų nepriklausomumas, taip pat jų nešališkumas užtikrinamas, *inter alia*, teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo konstitucine garantija (Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas).

Pažymėtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, užtikrinant teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumą Konstitucijos 115 straipsnyje yra nustatyti Lietuvos Respublikos teismų teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindai⁴⁶; Konstitucijoje įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų (t. y. įgaliojimų nutrūkimo) pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti išplėstas įstatymais ar kitais teisės aktais⁴⁷.

Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindas – kai teisėjas savo poelgiu pažemino teisėjo vardą. Viena iš teisėjo ne-

45 Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d., 2004 m. gegužės 13 d., 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimai.

46 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai.

47 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 22 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

priklausomumo, įtvirtinto Konstitucijoje, garantijų yra jo įgaliojimų trukmės garantija⁴⁸. Tik nepriklausomas teismas, taigi tik toks, kurio teisėjams garantuojamas jų įgaliojimų trukmės neliečiamumas, gali būti laikomas vykdančiu teisingumą taip, kaip reikalauja Konstitucija. Teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantija yra svarbi ir dėl to, kad teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų valdžioje, turi išlikti nepriklausomas ir nesitaikyti prie galimos politinių jėgų kaitos. Atvejai, kada teisėjas gali būti atleistas iš pareigų, ir atleidimo pagrindai įtvirtinti Konstitucijos 115 straipsnyje (taip pat Konstitucijos 74 ir 116 straipsniuose, numatančiuose galimybę aukštuosius teisėjus pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka). Pabrėžtina, kad šis teisėjo atleidimo pagrindų sąrašas yra išsamus (baigtinis), ir, kaip minėta, jis negali būti pakeistas ar papildytas įstatymu.

Pažymėtina, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo nepriklausomumo principas suponuoja tik tokį teisėjų įgaliojimų trukmės įstatyminių reguliavimą, kad skiriant teisėją jam būtų žinoma, kokia yra jo įgaliojimų trukmė (iki įstatyme nustatyto laiko arba kol sulauks įstatyme nustatyto pensinio amžiaus). Taigi teisėjo įgaliojimų trukmė negali priklausyti nuo jį paskyrusių valstybės valdžios institucijų būsimų sprendimų, grindžiamų laisva nuožiūra. Taip šis aspektas aiškinamas ir Europos Tarybos dokumentuose, EŽTT ir ESTT praktikoje.

Teisėjo elgesys – tiek susijęs su jo darbu, tiek kita veikla, nesusijusia su jo pareigomis, – neturi kelti abejonų dėl jo nešališkumo ir nepriklausomumo; teisėjas savo pareigas atlikti, taip pat elgtis turi taip, kad savo poelgiu nepažemintų teisėjo vardo⁴⁹. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota ir tai, kad pagal Konstituciją teisėjui, savo poelgiu pažeminusiam teisėjo vardą, taikytina griežčiausia drausminės atsakomybės priemonė – atleidimas iš pareigų⁵⁰.

Todėl viena iš dažniausiai pasitaikančių situacijų dėl teisėjo mandato neliečiamumo garantijos – tai teisėjų ar teismų pirmininkų atleidimas iš pareigų iki jo nustatyto mandato pabaigos dėl įvairių priežasčių, dažniausiai dėl to, kad tam tikrais savo veiksmais pažemina teisėjo vardą. Šis atvejis dažnas Konstitucinio Teismo praktikoje⁵¹. Tuo tarpu tarptautinių teismų praktikoje yra ir kitokių atvejų, kada gali būti pažeidžiamas teisėjų mandato neliečiamumo principas. Prie jų grįšiu vėliau.

Taigi Lietuvos praktika rodo, kad teisėjo mandato neliečiamumo [galimo] pažeidimo aspektai iškyla įvairiausiose situacijose, kaip antai, labiau tradicinėje situacijoje, kai teisėjas atleidžiamas, jei nustatoma, kad savo poelgiu pažemina teisėjo vardą⁵², arba Lietuvoje susiklosčiusioje kuriozinėje situacijoje, kai teisėjas (teismo

48 Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2001 m. liepos 12 d. nutarimai.

49 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

50 Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 10 d. sprendimas.

51 Pvz., Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

52 Pvz., Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas.

atitinkamo skyriaus pirmininkas) atleidžiamas iš einamųjų pareigų, tačiau nepaskiriamas į kitas, aukštesnes pareigas⁵³, arba kai teisėjas atleidžiamas, kai savo poelgiu pažemina teisėjo vardą, tačiau jo atleidimo pagrindumu būtų nagrinėjantys teismai kelia klausimą, ar toks aukštesniųjų grandžių teisėjas, kuris pagal Konstitucijos 74 straipsnį turėtų būti atleidžiamas apkaltos proceso tvarka, pagrindai yra atleidžiamas pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą, kaip pažeminęs teisėjo vardą⁵⁴.

Pareiga užtikrinti teisėjo ir teismų nepriklausomumą, kaip minėta, įtvirtinta Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje. Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, kad, siekiant išsiaiškinti, ar teismas yra nepriklausomas Konvencijos 6 straipsnio požiūriu, turi būti vertinama, be kita ko, tai, kaip teisėjai skiriami ir kaip jie atleidžiami iš pareigų⁵⁵. *Brudnicka ir kiti prieš Lenkiją* byloje EŽTT nutarė, kad teismuose veikusios jūrinės kolegijos (angl. *maritime chambers*) neatitiko nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimų, nes jų pirmininkai ir pavaduotojai buvo skiriami ir atleidžiami teisingumo ministro iniciatyva, suderinus kandidatūras skyrimo metu su Transporto ir jūrų reikalų ministerija. Todėl šiuo atveju nustatytas Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies reikalavimo dėl nepriklausomo ir nešališko teismo pažeidimas, nes minėta jūrinių kolegijų narių skyrimo ir atleidimo tvarka bei jų subordinacija minėtiems vykdomosios valdžios atstovams galėjo sukelti abejonių dėl jų nepriklausomumo (žr. sprendimo 35–41 punktus). *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą* byla iškėlė sisteminę problemą Ukrainos teisėje, kai buvo nustatyta, kad teisėjų atleidimo procedūroje nėra nepriklausomo ir nešališko organo, kuris galėtų tinkamai spręsti teisėjų drausminės atsakomybės klausimus, užtikrinant teisėjų atleidimo procedūroje Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje garantuojamus teisingo proceso standartus (žr. sprendimo 103–156 punktus). Ukraina pralaimėjo kelias kitas bylas EŽTT⁵⁶ ir vykdant šiuos sprendimus valstybėje buvo imtasi net konstitucinių reformų, sukuriant naują organą – Aukščiausiąją Teisingumo Tarybą (angl. *the High Council of Justice*), tačiau Rusijos 2022 m. vasario 24 d. pradėtas agresyvus karas prieš Nepriklausomą Ukrainą iš esmės pristabdė šiuos teisingumo sistemos pertvarkos procesus.

Tuo tarpu EŽTT byloje *Özpınar prieš Turkiją* pripažino Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą atleidus teisėją iš pareigų anksčiau negu numatytas jos mandato laikas dėl priežasčių, kurios išimtinai buvo siejamos su jos privačiu gyvenimu ir išvaizdos detalėmis. Minėtoje EŽTT Didžiosios kolegijos byloje *Baka prieš Vengriją* Aukščiau-

53 Pvz., Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas.

54 Pvz., Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas.

55 Žr. kaip pavyzdį 2005 m. kovo 3 d. EŽTT sprendimą byloje *Brudnicka ir kiti prieš Lenkiją*, peticijos Nr. 54723/00, 38 punktą, 2013 m. gegužės 27 d. sprendimą byloje *Oleksandr Volkov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 21722/11, 103 punktą)

56 Žr. *Denisov prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 76639/11, 2018 m. rugsėjo 25 d. sprendimas; *Gumenyuk prieš Ukrainą*, peticijos Nr. 11423/19, 2021 m. liepos 22 d. sprendimas ir kt.

siojo Teismo pirmininkas buvo atleistas iš šio teismo pirmininko pareigų priėmus įstatymų pakeitimus dėl, *inter alia*, teismo pavadinimo už tai, kad jis kritikavo valdančiosios politinės partijos veiksmus ir kišimąsi į teismų nepriklausomumą. Nors jis liko dirbti šio teismo teisėju ir Civilinių bylų skyriaus pirmininku, jo atleidimas iš minėtų Vengrijos Aukščiausiojo Teismo pirmininko pareigų 3,5 metų anksčiau jo įstatymais apibrėžto mandato laiko yra sunkiai suderinamas su teisminės valdžios kaip nepriklausomos valstybės valdžios prigimtimi, taip pat ir su teisėjų mandato neliečiamumo principu. Šioje byloje EŽTT priminė, kad teisėjo mandato neliečiamumo principas yra vienas iš fundamentaliausių elementų, užtikrinančių teismų nepriklausomumą (sprendimo 72 punktą). EŽTT šioje *Baka prieš Vengriją* byloje nustatė Konvencijos 6 straipsnio (dėl organo, kuris atitiktų nepriklausomo ir nešališko teismo reikalavimus, nebuvimo jo atleidimo procedūroje ir apskritai jokios jo atleidimo teisėtumo ir pagrįstumo patikros nebuvimo) ir 10 straipsnio (Aukščiausiojo Teismo pirmininko teisė ir net pareiga išsakyti savo poziciją dėl vykstančių reformų, kurios liečia teismų sistemą) pažeidimus.

Teisėjų nepašalinamumas iš pareigų, nepasibaigus jo mandatui, anot EŽTT, kyla iš teisėjų nepriklausomumo principo, kuris yra neatsiejamas nuo teisinės valstybės principo, taigi turėtų būti priskiriamas prie Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies garantijų. Tačiau principas nėra absoliutus, galimos jo išimtys, jei laikomasi tam tikrų nustatytų sąlygų: jei jos gali būti pateisinamos teisėtu tikslu, yra proporcingos siekiant minėto teisėto tikslo ir negali būti suprantamos kaip sudarančios prielaidas išoriniams veiksniams pakenkti teismo nepaveikiamumui ir jo neutralumui⁵⁷.

Tuo tarpu ESTT savo praktikoje pabrėžia, kad nepriklausomumo ir nešališkumo garantijos yra susijusios su reikalavimu, kad būtų nustatytos aiškios taisyklės, be kita ko, dėl teismo sudėties, jo narių skyrimo, įgaliojimų trukmės ir nusišalinimo, teisėjų nušalinimo ir jų atšaukimo priežasčių⁵⁸. Be to, tam, kad teisėjai būtų apsaugoti nuo bet kokio išorinio poveikio ar spaudimo, būtina įtvirtinti tam tikras garantijas, padedančias juos apsaugoti, kaip antai, nepašalinamumo garantijas⁵⁹. Teisėjai gali būti atšaukti iš teisėjo pareigų tik laikantis atitinkamos nustatytos tvarkos, jei jie nebetinkami pareigoms dėl nedarbingumo arba dėl šiurkštaus pažeidimo⁶⁰. Tuo tarpu teisėjų priešlaikinis atleidimas iš einamų pareigų, įvykdžius atitinkamas teises reformas ir įstatyme paankstinus jų pensinį amžių, laikomas nesuderinamu su teisėjo mandato neliečiamumo principu. Tai Europos Sąjungos Teisingumo Teis-

57 Žr. EŽTT Didžiosios kolegijos 2020 m. gruodžio 1 d. sprendimo byloje *Guðmundur Andri Ástráðsson prieš Islandiją*, peticijos Nr. 26374/18, 239 punktą.

58 Žr. ESTT 2006 m. rugsėjo 19 d. sprendimo byloje C-506/04 *Wilson* 53 punktą, 2019 m. birželio 24 d. sprendimą byloje C-619/18 *Komisija prieš Lenkiją*.

59 *Inter alia*, ESTT 2018 m. liepos 25 d. sprendimo byloje C-216/18 PPU *Minister for Justice and Equality* 64 punktą.

60 Žr. ESTT 2019 m. birželio 24 d. sprendimo byloje C-619/18 *Komisija prieš Lenkiją* 76 punktą.

mas nustatė 2019 m. birželio 24 d. sprendime jau anksčiau aptartoje byloje *Komisija prieš Lenkiją* (C-619/18), kurioje ESTT, *inter alia*, priminė, kad pagal teisėjų mandato neliečiamumo principą reikia, kad teisėjams būtų sudarytos galimybės dirbti iki jų įstatymų nustatyto mandato pabaigos, kai toks mandatas yra aiškiai apibrėžtas. Lenkijos Aukščiausiojo Teismo teisėjams pensinis amžius buvo sumažintas nuo 70 metų iki 65 metų, nurodant, kad jie gali vykdyti teismines funkcijas ir po 65 metų, bet tik su Lenkijos valstybės Prezidento, kurio sprendimo negalės peržiūrėti jokia teisminė valdžia, leidimu. ESTT nuomone, Lenkijos Aukščiausiojo Teismo teisėjų pensinio amžiaus sumažinimas šiuo metu dirbantiems Lenkijos Aukščiausiojo Teismo teisėjams pažeidė jų kaip teisėjų mandato neliečiamumo principą, kuris yra esminis jų nepriklausomumui, ir tai yra nesuderinama su ES sutarties 19(1) straipsniu.

Grįžtant prie konstitucinių klausimų, iškeltina keletas diskutuotinų aspektų, kurie ypač išryškėjo pastarųjų metų Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte yra įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindas – kai teisėjas savo poelgiu pažemino teisėjo vardą. Tai, visų pirma, klausimas dėl Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkto sąvokos „poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas“. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad Konstitucinis Teismas yra aiškiai pažymėjęs, kad Konstitucijoje *expressis verbis* nėra nustatyta, kokie teisėjo poelgiai yra priskirtini tokiems, kuriais yra pažeminamas teisėjo vardas. Konstitucinio Teismo teigimu, formuluotė „teisėjo vardą pažeminantis poelgis“ yra talpi, ji apima ne tik teisėjo elgesį, kuriuo jis teisėjo vardą pažemino vykdydamas savo, kaip teisėjo, įgaliojimus, bet ir teisėjo vardą pažeminusį elgesį, nesusijusį su teisėjo įgaliojimų vykdymu.

Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, taip pat teismų savivaldos institucijos turi diskreciją nustatyti, kokie teisėjo poelgiai yra priskirtini tokiems, kuriais pažeminamas teisėjo vardas, tačiau nei įstatymais, nei teismų savivaldos institucijų sprendimais negali būti nustatytas koks nors išsamus (baigtinis) poelgių, kuriais teisėjas pažemina teisėjo vardą, sąrašas; ar teisėjo poelgis yra toks, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama įvertinus visas su tuo poelgiu susijusias ir turinčias reikšmės bylai aplinkybes⁶¹.

Taigi nors Konstitucinio Teismo pozicija šiuo klausimu yra gana aiški, 2022 m. balandžio 15 d. nutarimo kontekste galima diskusija apie tai, kokie veiksmai bus vertinami kaip „teisėjo elgesys, kuriuo žeminamas teisėjo vardas“, o kurie pagal Konstitucijos 74 straipsnį būtų priskiriami veiksams, kuriais „šiukščiau pažeidžiama Konstitucija ir sulaužoma priesaika“. Jei Konstitucinis Teismas 2022 m. balandžio 15 d. nutarime nebūtų pateisinęs abiejų Konstitucijoje numatytų teisėjo atleidimo procedūrų (t. y. apkaltos proceso tvarka pagal Konstitucijos 74 straipsnį ir teisėjo atleidimo, pažeminus teisėjo vardą pagal Konstitucijos 115 straipsnio

61 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas, 2014 m. kovo 10 d. sprendimas, 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas.

5 punktą) galimybės, susidarytų įdomi situacija, kai, pavyzdžiui, pirmosios instancijos teisėjo įvykdytas buitinio smurto atvejis šeimoje arba vairavimas išgėrus būtų vertinamas kaip teisėjo vardo žeminimas, ir jis būtų atleidžiamas iš darbo šiuo pagrindu, tuo tarpu Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų aukščiausiųjų grandžių teismų teisėjams tokiu atveju būtų inicijuojama apkaltos procedūra, kurioje galutinį sprendimą priima Seimas. Taigi, galima ir tokia situacija, kai Seimas, galutinai balsuodamas dėl tokio teisėjo atleidimo (jau po proceso Konstituciniame Teisme ir jo išvadų, kad tam tikrais veiksmais yra šurkščiai pažeista Konstitucija ir su-
laužyta priesaika) jo neatleis, o tokių situacijų jau buvo Seimo darbe, tada išeitų taip, kad tokioje situacijoje aukščiausiųjų grandžių teismų teisėjas galėtų tęsti savo teisėjo darbą? O jo kolega, žemesniųjų grandžių teisėjas, jau buvo atleistas už teisėjo vardo pažeminimą. Ar tai būtų suderinama su teisėjo lygybės principu? Aišku, tai tik hipotetinė situacija, nes Konstitucinis Teismas minėtame 2022 m. balandžio 15 d. nutarime aiškiai pabrėžė, kad galimos abi Konstitucijoje numatytos procedūros dėl aukščiausiųjų grandžių teismų teisėjų atleidimo, o jų naudojimas konkrečiu atveju priklauso nuo įgaliotų subjektų, t. y. koks subjektas tam tikroje situacijoje (atitinkamai Respublikos Prezidentas ar Seimas) imsis iniciatyvos vienai ar kitai aukščiausiųjų grandžių teismų teisėjų atleidimo procedūrai (atitinkamai pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą ar Konstitucijos 74 straipsnį) inicijuoti.

Kitas aspektas, dėl kurio vis dar galima diskutuoti, tačiau dėl kurio Konstitucinio Teismo jurisprudencija yra visiškai aiški – Konstitucinio Teismo suformuota pozicija, kad pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą teisėjas gali būti atleistas iš pareigų, jeigu savo poelgiu pažemino teisėjo vardą, nepriklausomai nuo to, ar teisėjo vardą žeminantis poelgis vėliau teismo yra įvertinamas kaip nusikalstama veika ir ar atitinkamas apkaltinamasis teismo nuosprendis įsiteisėja⁶². Tokia pat Konstitucinio Teismo pozicija suformuota ir drausminės atsakomybės taikymo atleidžiamam teisėjui atveju, t. y. galima atleisti teisėją pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą Teisėjų garbės teismui neišnagrinėjus jam iškeltos drausmės bylos ir nepriėmus joje sprendimo siūlyti Respublikos Prezidentui atleisti šį teisėją iš pareigų⁶³.

Šiame kontekste pažymėtina, kad, pavyzdžiui, Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje (2010) 12 valstybių narių dėl teisėjų: nepriklausomumas, veiksmingumas ir atsakomybė pabrėžta (50 punktas), kad teisėjų mandato trukmė turi būti aiškiai apibrėžta įstatyme. Turimas nuolatinis teisėjo mandatas gali būti panaikintas tik tais atvejais, kai yra nustatomi rimti drausminių ar baudžiamųjų įstatyminių nuostatų pažeidimai arba kai teisėjas nebegali daugiau atlikti savo funkcijų. Taigi iš esmės Konstitucija leidžia atleisti teisėją iš darbo ir tada, kai jis yra išteisinamas dėl tam tikrų jam buvusių inkriminuotų baudžiamųjų

62 Konstitucinio Teismo 2007 m. sausio 16 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

63 Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. sprendimas.

veikų arba toks vykęs baudžiamasis tyrimas apskritai yra nutraukiamas. Kaip rodo praktika, toks teisėjas dažniausiai yra atleidžiamas iš darbo kur kas anksčiau, nei vienaip ar kitaip baigiasi jo atžvilgiu pradėta drausminė procedūra ar pradėtas tokio asmens baudžiamasis persekiojimas⁶⁴.

Šiuo atveju diskutuotina, ar tokia Konstitucinio Teismo formuojama praktika atitinka Europos Tarybos formuojamus standartus, nes teisėjas gali būti atleistas iš darbo pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą, jei teisėjų savivaldos institucija nustato, kad tam tikri teisėjo veiksmai pažemino teisėjo vardą. Tokia situacija buvo nagrinėjama konstitucinės justicijos byloje dėl apygardos teismo teisėjo atleidimo ir joje Konstitucinis Teismas priėmė jau minėtą 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimą. Šioje byloje teisėjas Prezidento dekretu buvo atleistas pagal Konstitucijos 115 straipsnio 5 punktą už teisėjo vardą žeminantį poelgį, nors jam iškelta drausmės byla dar nebuvo išnagrinėta Teisėjų garbės teisme. Pareiškėjas teismui šiuo atveju kaip tik ir kėlė klausimą, ar Respublikos Prezidentas, Teisėjų garbės teismui dar nepriėmus atitinkamo sprendimo, turėjo teisę minėtu pagrindu atleisti šį teisėją iš pareigų. Nors Konstitucinis Teismas padarė aiškį išvadą, kad atitinkamas Respublikos Prezidento dekretas tuo aspektu, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas buvo atleistas iš pareigų Teisėjų garbės teismui neišnagrinėjus jam iškeltos drausmės bylos ir nepriėmus joje sprendimo siūlyti Respublikos Prezidentui atleisti šį teisėją iš pareigų, neprieštarauja Konstitucijai, vis dėlto prieš šio klausimo būtų galima grįžti. Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas yra suformavęs oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatą, kad Lietuvos teisės aktai „negali nustatyti žemesnių standartų, negu nustatytieji pagal visuotinai pripažintas tarptautinės teisės normas. Tokio reikalavimo nepaisymas būtų nesuderinamas su Konstitucijos preambulėje įtvirtintais atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, teisinės valstybės siekiais, kuriuos išreiškia konstitucinis teisinės valstybės principas“⁶⁵ (Jočienė, 2022, p. 95). Be to, Konstitucinis Teismas yra pripažinęs galimybę nustatyti Konstitucijoje ir aukštesnius standartus negu nustatytieji tarptautinėje teisėje. Taigi kyla klausimas, ar šiuo atveju šie tarptautiniai standartai yra išlaikomi nustatant teisėjams griežtesnę atsakomybę, kai teisėjas už teisėjo vardo pažeminimą gali būti atleidžiamas iš teisėjo pareigų nelaukiant drausminės procedūros pabaigos ar baudžiamojo persekiojimo rezultatų, ar vis dėlto tarptautiniai standartai būtų labiau gerbiami, jei ypač drausminio tyrimo išvadų būtų palaukiama teisėjo atleidimo procedūroje. Jokiu būdu nenoriu kritikuoti Konstitucinio Teismo pozicijos vienu ar kitu suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos klausimu, tačiau šie klausimai yra tokie aktualūs, kad prie jų vienu ar kitu aspektu vis galima grįžti ir dar kartą padiskutuoti.

64 Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d., 2022 m. balandžio 15 d. nutarimai.

65 Žr. Konstitucinio Teismo 2014 m. kovo 18 d. nutarimas.

Neanalizuosiu šiame straipsnyje Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos (kuri turėtų būti analizuojama kaip atskira teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantija), tik noriu atkreipti dėmesį į du aspektus. Pirma, itin svarbus šioje srityje yra Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas, kuriuo Teismų įstatymo 119 straipsnio 2 dalis (2002 m. sausio 24 d. redakcija), ta apimtimi, kuria buvo nustatyta, kad į Teismų tarybą įeina ne tik teisėjai, bet ir kiti asmenys, buvo pripažinta prieštaraujančia Konstitucijos 112 straipsnio 5 daliai, 5 straipsnio 2 daliai, konstituciniam valdžių padalijimo principui, konstituciniam teisinės valstybės principui. Tai yra labai svarbi Konstitucinio Teismo pozicija, nes vien tik iš teisėjų sudaryta speciali teisėjų institucija gali atlikti jai pavestą konstitucinę misiją – patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų. Priešingu atveju, t. y. jeigu ši institucija būtų sudaryta ne iš teisėjų arba ne vien iš teisėjų, būtų nepaisoma šioje dalyje įtvirtintos valstybės institucijos – specialios teisėjų institucijos konstitucinės sampratos (kad formuojant teisėjų korpusą minėta speciali teisėjų institucija yra atsvara Respublikos Prezidentui – politinei institucijai). Įstatymų leidėjui yra suteikiama teisė nustatyti ir tokius minėtos specialios teisėjų institucijos įgaliojimus, kurie nėra *expressis verbis* nustatyti Konstitucijoje (jos 112 straipsnio 5 dalyje), bet kyla iš šios specialios teisėjų institucijos konstitucinių įgaliojimų, susijusių su patarimu Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, t. y. įgaliojimų, susijusių su teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, dalyvavimu priimant sprendimus dėl teisėjų karjeros, taip pat galimybių asmenims siekti teisėjo karjeros užtikrinimu. Antai Konstitucija nedraudžia įstatymu nustatyti, kad ši speciali teisėjų institucija turi įgaliojimus inicijuoti drausmės bylų iškėlimą teisėjams, įgaliojimus skirti teisėjų egzaminų komisijos narius ir kt.⁶⁶ Kitas diskutuotinas aspektas – ar gali Respublikos Prezidentas nepaisyti specialios teisėjų institucijos patarimo ir, pavyzdžiui, pasiūlyti skirti kitą asmenį (iš atrinktų kandidatų į teisėjus sąrašo) į teisėjo pareigas nei siūlė minėta institucija? Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 d. nutarime pabrėžė, kad Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos patarimo Respublikos Prezidentui teisiniai padariniai priklauso nuo to, ar į šią instituciją kreipiamasi dėl teisėjo paskyrimo, ar dėl jo paaukštinimo, ar dėl jo perkėlimo, ar dėl jo atleidimo iš pareigų. Tame pačiame nutarime aiškiai pabrėžta, kad tais atvejais, kai į Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytą specialią įstatymo numatytą teisėjų instituciją Respublikos Prezidentas kreipiasi patarimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo ar perkėlimo, o ši speciali institucija pataria asmenį paskirti teisėju, paaukštinti teisėją ar jį perkelti, toks patarimas

66 Žr. Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimą.

Respublikos Prezidento *nesaisto*. Tai reiškia, kad Respublikos Prezidentas gali to asmens nepaskirti teisėju, jo nepaaukštinti ar neperkelti (o jei skiriamas Aukščiausiojo Teismo arba Apeliacinio teismo teisėjas – gali neteikti jo kandidatūros Seimui). Kitokių teisinių padarinių kyla tuo atveju, jeigu ši speciali teisėjų institucija *expressis verbis* pataria neskirti to asmens teisėju, teisėjo nepaaukštinti arba neperkelti, arba Respublikos Prezidentui atsako, kad nepataria jam to asmens skirti teisėju, nepataria paaukštinti teisėjo ar jį perkelti, tai tokiu atveju Respublikos Prezidentas negali to asmens skirti teisėju, paaukštinti teisėją ar jį perkelti. Taigi grįžkime prie pirmojo atvejo.

Čia įdomūs du aspektai. Viena vertus, Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 9 d. nutarime labai aiškiai pabrėžė, kad įstatymais ir kitais teisės aktais reguliuojant santykius, susijusius su teisėjų paskyrimu, paaukštinimu, perkėlimu ar atleidimu iš pareigų, negalima paneigti nurodytos specialios teisėjų institucijos kompetencijos, konstitucinės prigimties ir paskirties, tačiau, kita vertus, Konstitucija (jos 84 straipsnis) suteikia aiškius konstitucinius įgaliojimus Respublikos Prezidentui teisėjų skyrimo procese. Ir čia kyla klausimas, ar Respublikos Prezidentas turi / privalo motyvuoti savo pasirinkimą, t. y. pateikti argumentus dėl situacijos, kai jis nesivadovauja specialios teisėjų institucijos, kuri pagal Teismų įstatymo 119 straipsnį yra Teisėjų taryba, motyvuotu patarimu paskirti tam tikrą asmenį teisėju (kuris jo konstitucine prasme nesaisto), ir siūlo skirti kitą asmenį teisėju, vėl kreipdamasis į specialią teisėjų instituciją. Ar situacija, jei būtų reikalaujama iš Respublikos Prezidento pateikti argumentų ir (ar) motyvų dėl jo tam tikro kandidato į teisėjus pasirinkimo konkrečiu atveju, nebūtų traktuojama kaip kišimasis į Prezidento konstitucinius įgaliojimus? Kita vertus, jei Respublikos Prezidento nesaisto specialios teisėjų institucijos – Teisėjų tarybos – motyvuotas patarimas skirti tam tikrą asmenį teisėju, paaukštinti tam tikrą teisėją ar jį perkelti, nors ir gerbiant oficialiąją konstitucinę doktriną, vis dėlto galima kelti klausimą, ar šiuo atveju nebus paneigta nurodytos specialios teisėjų institucijos kompetencija ir konstitucinė paskirtis (o tai draudžia ta pati oficialioji konstitucinė doktrina)?

Dar įdomesnę situaciją rodo Lietuvos Respublikos Vyriausybei komuniukuota Europos Žmogaus Teisių Teismo peticija *Misiūnas prieš Lietuvą* (peticijos Nr. 38687/22)⁶⁷, kuri kelia panašius klausimus, t. y. kaip praktikoje turi būti įgyvendinama buvusio teisėjo įstatyme numatyta teisė grįžti per įstatyme apibrėžtą konkretų laikotarpį į teisėjo pareigas. Šioje peticijoje pareiškėjas (buvęs teisėjas) skundžiasi,

67 Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme. *Perduota peticija dėl pareiškėjo teisės apskųsti sprendimą neskirti jo teisėju*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/perduota-peticija-del-pareiskejo-teises-apskusti-sprendima-neskirti-jo-teiseju> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

kad jis negalėjo veiksmingai apskusti Lietuvos Respublikos Prezidento sprendimo jo neskirti iš naujo į teisėjo pareigas, prisidengiant tokiais argumentais, *inter alia*, kad pareiškėjas nesugebės būti nešališkas ir atsakingai vykdyti apylinkės teismo teisėjo pareigų, kad jis dalyvavo politikoje ir reikia „politinio atšalimo“, nenurodant „politinio atšalimo“ laikotarpio. Pasak pareiškėjo, nebuvo priimta jokio oficialaus sprendimo dėl pareiškėjo prašymo paskirti jį teisėju. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiasis Teismas sutiko su bylą nagrinėjusiais teismais, kad pareiškėjo reikalavimas įpareigoti Lietuvos Respublikos Prezidentą paskirti jį į teisėjo pareigas nepriskirtas nagrinėti jokiam teismui. Šis teismas konstatavo, kad pareiškėjas, manantis, kad valstybės valdžia buvo įgyvendinama netinkamai, turi teisę reikalauti atlyginti dėl to patirtą turtinę ir neturtinę žalą. Šioje byloje EŽTT vertins, ar teismo procesui buvo taikytina Konvencijos 6 straipsnio (teisė į teisingą bylos nagrinėjimą) 1 dalis civiliniu aspektu; jeigu taip, ar pareiškėjas turėjo teisę kreiptis į teismą, kad būtų sprendžiamas asmens civilinio pobūdžio teisių ir pareigų klausimas. EŽTT taip pat vertins, ar pareiškėjas turėjo veiksmingą vidaus teisinės gynybos priemonę dėl jo skundų pagal Konvenciją; ar pareiškėjas turėjo „įrodomą reikalavimą“, kad jo teisės buvo pažeistos remiantis Konvencijos 13 straipsniu (teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę), taikomu kartu su Konvencijos 8 straipsniu (teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą). Tai yra tik komunikuota byla, tačiau ji iš esmės kelia Respublikos Prezidento bei specialios teisėjų institucijos Konstitucijoje numatytų konstitucinių įgaliojimų teisėjų skyrimo procedūroje praktinio [ne]įgyvendinimo klausimą.

Dar vienas aspektas – Konstitucijos 115 straipsnio 5 punkte įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindas – kai teisėjas savo poelgiu pažemino teisėjo vardą. Konstitucinis Teismas yra aiškiai konstatavęs, kad pagal Konstituciją įstatymų leidėjas, taip pat teismų savivaldos institucijos turi diskreciją nustatyti, kokie teisėjo poelgiai yra priskirtini tokiems, kuriais pažeminamas teisėjo vardas, tačiau nei įstatymais, nei teismų savivaldos institucijų sprendimais negali būti nustatytas koks nors išsamus (baigtinis) poelgių, kuriais teisėjas pažemina teisėjo vardą, sąrašas. Teismas yra pabrėžęs ir tai, kad užtikrinant teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumą Konstitucijos 115 straipsnyje yra nustatyti Lietuvos Respublikos teismų teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindai⁶⁸; Konstitucijoje įtvirtintas teisėjų atleidimo iš pareigų (t. y. įgaliojimų nutrūkimo) pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti išplėstas įstatymais ar kitais teisės aktais⁶⁹. Taigi šios suformuotos oficialiosios konstitucinės doktrinos fone gali būti keliamas dar vienas diskusinis klausimas, ar iš tikrųjų nesant nustatyto, išsamaus (baigtinio) poelgių, kuriais teisėjas pažemina teisėjo vardą, sąrašo (o tas draudžiama), negali susidaryti situacijų, kai teisėjų atleidimo pagrindų sąrašas, teisingiau vieną atleidimo pagrindą – teisėjo vardą

68 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 2006 m. gegužės 9 d. nutarimai.

69 Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

žeminantis poelgis – apibrėžiantis turinys bus praplėstas tam tikru nauju, iki tol neįvykysiu (nebuvusiu, nepasitaikiusiu) teisėjo veiksmu ar poelgiu, ir kuris specialios teisėjų institucijos bus pripažintas kaip patenkantis į šį atleidimo pagrindą (t. y. minėtas atleidimo pagrindas turinys bus praplėstas). Galima kelti hipotetinį klausimą, ar tai suderinama su konstituciniais teisinio tikrumo ir teisinio aiškumo principais, kurie yra teisinės valstybės principo sudedamosios dalys.

Dar viena konstitucinės justicijos byla, į kurią noriu atkreipti dėmesį šioje dalyje – tai 2020 m. rugsėjo 2 d. Konstitucinio Teismo nutarimas, kuriame Teismas sprendė dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2019 m. gruodžio 16 d. dekreto Nr. 1K-164 „Dėl teikimo Lietuvos Respublikos Seimui atleisti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėją Sigitą Rudėnaitę iš šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigų ir skirti ją Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininke“ bei Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo Nr. XIII-2848 „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjos Sigitos Rudėnaitės atleidimo iš šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigų“ atitikties Konstitucijai. Pripažinus minėtus aktus prieštaraujančiais Teismų įstatymui ir Konstitucijai, be kita ko, teisėjų nepriklausomumo principui ir šio principo suponuojamai teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantijai, kartu konstatuota, kad Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimu nepaisyta iš konstitucinio valdžių padalijimo principo kylančio reikalavimo nepažeisti teisminės valdžios nepriklausomumo ir valstybės valdžių pusiausvyros.

Kodėl ši konstitucinės justicijos byla aktuali ir dėl jos buvo nemažai teisinių diskusijų?⁷⁰ Juk turbūt niekas net neabejojo tokiu Konstitucinio Teismo nutarimu (t. y. randant prieštaravimą Konstitucijai) šioje konstitucinės justicijos byloje. Maža to, kalbant ne teisine kalba, ir paprastam žmogui buvo aišku, kad minėta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkė buvo atleista iš pareigų tiesiog per klaidą ar per didelį procedūrose dalyvaujančių valdžios institucijų ir pareigūnų neapsižiūrėjimą. Tačiau būtent tokia kuriozinė situacija lėmė tai, kad minėto teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkė daugiau kaip keturis mėnesius nėjo skyriaus pirmininkės pareigų ir iš esmės tokio neteisėto ir kartu kuriozinio jos atleidimo padariniai liko neatlyginti. Kodėl? Todėl, kad Konstitucinis Teismas šioje konstitucinės justicijos byloje tinkamai neišsprendė minėto Konstitucijai prieštaraujančio skyriaus pirmininkės atleidimo iš pareigų teisinių padarinių klausimo. Konstitucinis Teismas nutarime pažymėjo, kad, šioje konstitucinės justicijos byloje Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimą pripažinus prieštaraujančiu Konstitucijai ir Teismų įstatymui, nėra pagrindo paneigti jo konstitucingumo prezumpcijai galiojant atsiradusių teisinių padarinių teisėtumą. Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimu nėra iš esmės paneigiamos

70 Teise.pro. G. Kryževičius. *Paraleliniai teisinės tikrovės pasauliai*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2020/11/07/g-kryzevicius-paraleliniai-teisines-tikroves-pasauliai/> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

pamatinės konstitucinės vertybės, *inter alia*, demokratija, prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis, taigi nėra teisinio pagrindo pripažinti antikonstituciniais visus Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo taikymo padarinius.

Nedalyvavau šioje konstitucinės justicijos byloje priimant aptariamą 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimą, todėl turiu teisę atviriau pareikšti savo poziciją šiame nutarime nagrinėtais klausimais, nes manęs šiuo atveju nesaisto pasitarimo kambario slaptumo principas. Taigi, visų pirma man asmeniškai kyla principinis klausimas, kaip aprašytoje situacijoje galima Teismo pozicija, kad „[...] nėra pagrindo paneigti jo konstitucingumo prezumpcijai galiojant atsiradusių teisinių padarinių teisėtumą“.

Suprantu, kad Konstitucinis Teismas pasirėmė Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta bendra taisykle, kad Konstitucinio Teismo sprendimų galia yra nukreipiama į ateitį, kuri nėra absoliuti⁷¹. Šios taisyklės išimtis gali būti situacija, kai, pavyzdžiui, asmeniui Lietuvos Respublikos pilietybė individualiu aktu – Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu – buvo suteikta pažeidžiant Konstituciją ir įstatymus. Tokiu atveju asmuo negali įgyti pilietybės šio individualaus akto pagrindu. Kitoks Konstitucijos 107 straipsnio 1 dalies aiškinimas būtų nesuderinamas su Konstitucijos viršenybės principu, konstituciniu teisinės valstybės principu, su konstitucinio teisingumo užtikrinimu⁷².

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad jis turi įgaliojimus, konstitucinės justicijos byloje nustatęs, kad ginčijamas teisės aktas (jo dalis) ne tik prieštarauja Konstitucijai, bet ir iš esmės paneigia pamatines konstitucines vertybes – Lietuvos valstybės nepriklausomybę, demokratiją, respubliką ar prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdį, pripažinti antikonstituciniais ir šio teisės akto (jo dalies) taikymo padarinius. Tuo tarpu minėtame 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarime Konstitucinis Teismas pasielgė priešingai – jis nurodė, kad nėra pagrindo teigti, kad Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimu, kuriuo Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkė S. Rudėnaitė buvo atleista iš šių pareigų, buvo sutrikdytas teisingumo vykdymas ir konkrečiai – Aukščiausiojo Teismo funkcijų vykdymas. Todėl, Teismo nuomone, šioje konstitucinės justicijos byloje Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimą pripažinus prieštaraujančiu Konstitucijai ir Teismų įstatymui, nėra pagrindo paneigti jo konstitucingumo prezumpcijai galiojant atsiradusių teisinių padarinių teisėtumą.

Taigi Konstitucinis Teismas, nuo pat pirmųjų savo veiklos dienų jurisprudencijoje formavęs oficialiąją konstitucinę doktriną dėl teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo kaip esminio demokratinės teisinės valstybės elemento, kaip vieno

71 *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas, 2016 m. birželio 27 d. nutarimas.

72 Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. nutarimas.

iš pamatinių konstitucinių principų, kaip esminės teisingumo vykdymo ir žmogaus teisių užtikrinimo sąlygos, šiame nutarime pabrėžė, kad fundamentalios vertybės, pavyzdžiui, demokratija, šiuo atveju nebuvo paneigtos. Tokia pasirinkta Teismo pozicija mažų mažiausia konstituciškai abejotina jau vien tuo aspektu, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvas laikomas esmine *demokratinės* teisinės valstybės sąlyga, o demokratija yra ir viena iš ES vertybių, ką pastaruoju metu aiškiai pabrėžia ESTT teismas bylose prieš Vengriją ir Lenkiją, kuriose keliami valdžios institucijų bandymai kištis į teisminės valdžios nepriklausomumą, ir bandymus mažinti teisėjų nepriklausomumo garantijas (kaip antai, mažinant pareigas einančių teisėjų pensinį amžių, įsteigiant naujas drausmines kolegijas, priimant teisminių reformų paketus, dėl kurių teisėjai (teismų pirmininkai) atleidžiami iš pareigų, ir kt.).

Kaip pažymi prof. Jarašiūnas, buvęs Konstitucinio Teismo ir ESTT teisėjas, Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje pabrėžta: nuostata, jog „Lietuvos valstybė yra demokratinė, reiškia, kad valstybėje turi būti užtikrinama Konstitucijos viršenybė, žmogaus teisių ir laisvių apsauga, visų asmenų lygybė įstatymui ir teismui, teisė į teisminę gynybą, laisvi ir periodiškai rinkimai, valdžių padalijimas ir pusiausvyra, [...] ir kt. Pažymėtina, jog nuostata, kad Lietuvos valstybė yra demokratinė, yra konstitucinis įpareigojimas nenukrypti nuo demokratijos reikalavimų, taikytinų visoms valstybės institucijoms [...]. Demokratija – viena iš ES vertybių. Antai ESS preambulėje minima ES ištikimybė demokratijos principui, 2 straipsnyje, be kitų vertybių, kuriomis grindžiama ES, rasime ir demokratiją, 10 straipsnyje pabrėžiama, kad Sąjungos veikla grindžiama atstovaujama demokratija. Tai susišaukia su demokratijos samprata Konstitucijoje, taigi požiūriai į demokratiją iš esmės sutampa (Jarašiūnas, 2018, p. 235–236). Taigi pagarba demokratijai, kaip pamatinei konstitucinei vertybei, kuri reiškia ir žmogaus teisių apsaugą, taip pat įpareigojo apginti atleistos skyriaus pirmininkės teises nuo pat konstituciškai neteisėtų aktų [Prezidento dekreto ir Seimo nutarimo] priėmimo dienos.

Antra, Konstitucinis Teismas visada pasisako už aukštus žmogaus teisių apsaugos standartus. Taigi, siekiant užtikrinti kuo aukštesnius žmogaus teisių apsaugos standartus ir tikrą bei realų konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumą, ar šioje byloje neturėjo būti antikonstituciniais pripažinti visi Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo taikymo padariniai. Tuo labiau kad Konstitucinis Teismas 2020 m. gegužės 28 d. sprendimu, atsisakydamas aiškinti pareiškėjos S. Rudėnaitės prašymą Nr. 1B-5/2020 „išaiškinti, kokius konkrečius padarinius teisėjos Sigitos Rudėnaitės, kaip atleistosios Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininkės, statuso ir teisių bei pareigų atžvilgiu sukėlė Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 13 d. sprendimas Nr. KT89-S84/2020, kuriuo priimtas LR Seimo 2020 m. gegužės 7 d. nutarime Nr. XIII-2893 išdėstytas prašymas ištirti LR Seimo ir LR Prezidento aktų nuostatų atitiktį LR Konstitucijai ir sustabdytas šių teisės aktų galiojimas, ir šio sprendimo pagrindu paskelbtas Lietuvos Respublikos Konstitu-

cinio Teismo pirmininko 2020 m. gegužės 13 d. pranešimas“ pabrėžė, kad 2020 m. gegužės 13 d. sprendimu priėmus pareiškėjo Seimo prašymą ištirti, ar, *inter alia*, Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimas neprieštarauja Konstitucijai ir Teismų įstatymui, šio nutarimo galiojimo sustabdymas nereiškia, kad panaikinami ar pakeičiami įvykę teisiniai padariniai – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjos S. Rudėnaitės atleidimas iš šio teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigų, t. y. Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo galiojimo sustabdymas negali būti aiškinamas kaip suteikiantis teisėjai S. Rudėnaitėi teisę eiti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus pirmininko pareigas, kol Konstitucinis Teismas neįnagrinėjo šios konstitucinės justicijos bylos.

Taigi, ar ši konstitucinės justicijos byla, kurioje buvo vertinamas Respublikos Prezidento dekreto ir Seimo nutarimo, liečiančių konkretų asmenį, konstitucingumas, „nenusipelnė“ kitaip joje išspręsti Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo taikymo padarinių teisėtumo klausimo, pripažįstant juos neteisėtais nuo pat S. Rudėnaitės atleidimo momento. Maža to, ar ši konstitucinės justicijos byla, kurioje buvo vertinamas Respublikos Prezidento dekreto ir Seimo nutarimo konstitucingumas, tačiau šie teisės aktai lietė konkretų asmenį, nepagrįstai, pažeidžiant teisėjo mandato neliečiamumą atleistą iš einamų pareigų, neturėjo būti išnagrinėta per trumpesnę nei daugiau kaip keturių mėnesių laikotarpį? Dar vienas argumentas šiai pozicijai pagrįsti – Konstitucinis Teismas visada pasisako už itin aukštus žmogaus teisių apsaugos standartus⁷³. Taigi, siekiant užtikrinti kuo aukštesnius žmogaus teisių apsaugos standartus ir garantuoti tikrą bei realų konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumą, kodėl šioje byloje nebuvo antikonstituciniais pripažinti visi Seimo 2020 m. balandžio 21 d. nutarimo taikymo padariniai.

Atkreiptinas dėmesys ir į dar vieną diskutuotiną aspektą, kad šioje konstitucinės justicijos byloje, išplėtus tyrimo ribas, buvo vertinamas (teisingiau, analizuojamas) Teisėjų tarybos nutarimas, kuris pagal Konstituciją apskritai negali būti Konstitucinio Teismo patikros (tyrimo) objektu. Konstitucinis Teismas nurodė, kad Teisėjų taryba, teikdama patarimą Prezidentui „pagal jo pateikto prašymo formuluotę“, neįvykdė savo konstitucinės pareigos įvertinti tam tikrą teisinį faktą. Taigi, nors minėto 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimo rezoliucinėje dalyje to ir neparašyta (ir negali būti parašyta, nes tai nepatenka į šio teismo kompetenciją), vis dėlto tai kelia tam tikrų [gal kažkiek užslėptų] klausimų, kodėl buvo būtina šiame nutarime vertinti ir Teisėjų tarybos aktus. Trečias aspektas, ar konstitucinės justicijos byla, kurioje buvo vertinami Respublikos Prezidento ir Seimo nutarimai, liečiantys konkretų asmenį, kuris neteisėtai, pažeidžiant Konstituciją ir Teismų įstatymą, atleistas iš einamų pareigų, neturėjo būti išnagrinėta per trumpesnę laikotarpį?

73 Pvz., žr. Konstitucinio Teismo 2019 m. sausio 11 d. nutarimą dėl teisės gyventi Lietuvoje šeimos susijungimo pagrindu.

Dabar tai jau tik pamąstymai, kurie rodo, kad, nors konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvas yra aiškiai įtvirtintas, *inter alia*, Konstitucijoje, vis dėlto jo veiksmingas praktinis įgyvendinimas kelia [gali kelti] ir tam tikrų diskusinių klausimų. Autorė, pateikdama vieną ar kitą savo poziciją nagrinėjama klausimas, turi tik vieną tikslą – siekti, kad konstitucinis teisėjo ir teismų nepriklausomumo principas būtų kuo veiksmingiau įgyvendintas kiekvienoje konstitucinės justicijos byloje, taip sudarant sąlygas aukščiausių žmogaus teisių apsaugos standartams užtikrinti.

3.2. Teisėjo asmens neliečiamumas

Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo. Tai Konstitucijoje įtvirtintas teisėjo imunitetas nuo teisinės atsakomybės (Birmontienė, 2013, p. 249). Teisėjo nepriklausomumas yra užtikrinamas, *inter alia*, nustačius teisėjo asmens neliečiamumo garantijas⁷⁴. Konstitucinis Teismas 2000 m. gegužės 8 d. nutarime yra konstatavęs, jog imunitetas apskritai – tai asmens neliečiamybės papildomos garantijos, reikalingos ir būtinos to asmens pareigoms tinkamai atlikti.

Šiuo aspektu, autorės nuomone, itin svarbūs du Konstitucinio Teismo nutarimai, ties kuriais ir bus koncentruojamasi šiame straipsnyje – tai 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas, kuriame, be kita ko, buvo sprendžiamas statyme nustatyto teisėjo imuniteto nuo administracinės atsakomybės atitikties Konstitucijai klausimas. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad teisėjo – kaip ir Seimo nario ir Vyriausybės nario, kurie taip pat yra pareigūnai, įgyvendinantys funkcijas vykdant valstybės valdžią, – imunitetas nuo administracinės atsakomybės Konstitucijoje nėra nustatytas, išskyrus atvejus, kai administracinė atsakomybė yra susijusi su teisėjo laisvės suvaržymu. Nors Teismas pripažino teisėtą tokios Teismų įstatyme įtvirtintos nuostatos (kad teisėjas negali atsakyti administracine tvarka) tikslą – ja siekiama užtikrinti Konstitucijoje įtvirtintą teisėjo nepriklausomumą vykdant teisingumą, *inter alia*, įgyvendinti Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismų veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę. Nes, Konstitucinio Teismo nuomone, akivaizdu, kad nepagrįstas mėginimas patraukti teisėją administracinėn atsakomybėn tam tikromis aplinkybėmis iš tikrųjų gali reikšti, jog į jo veiklą yra kėsinamasi mėginant padaryti poveikį teisėjo sprendimams arba

⁷⁴ *Inter alia*, Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d., 2011 m. vasario 14 d., 2014 m. gegužės 8 d. nutarimai.

keršijant už priimtus sprendimus. Todėl Teismas nurodė, kad iš Konstitucijos kyla įpareigojimas įstatymų leidėjui nustatyti tokią teisėjo patraukimo administracinę atsakomybės tvarką, kuri galėtų maksimaliai apsaugoti teisėją nuo nepagrįsto patraukimo administracinę atsakomybės. O įgyvendinant Konstitucijos 114 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatas turi būti rasta teisinga pusiausvyra.

Kitas teisėjo asmens neliečiamumo kontekste aktualus Konstitucinio Teismo nutarimas – tai 2020 m. kovo 9 d. nutarimas, kuriame analizuota Teismų įstatymo 47 straipsnio (2013 m. gruodžio 23 d. redakcija) 2 dalies atitiktis Konstitucijai. Pagal minėto Teismų įstatymo 47 straipsnio 1 dalį teisėjas gali atsakyti baudžiamąja tvarka, gali būti suimtas arba gali būti kitaip suvaržyta jo laisvė tik Seimo, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidento sutikimu, išskyrus atvejus, kai teisėjas užtinkamas darantis nusikalstamą veiką (*in flagranti*), o pagal 2 dalį draudžiama įeiti į teisėjo gyvenamąsias ar tarnybines patalpas, daryti ten arba teisėjo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą ar poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų ir dokumentų apžiūrą ar poėmį, išskyrus įstatymų nustatytus atvejus.

Pareiškėjas Seimas šioje konstitucinės justicijos byloje teigė, kad teisėjo imunitetas, kuris yra viena iš teisėjo nepriklausomumo garantijų, nėra absoliutus; jis turi būti siejamas tik su teisėjo nepriklausomumo užtikrinimu jam einant savo pareigas, t. y. teisėjams turi būti garantuojamas funkcinis imunitetas, kurio tikslas – apsaugoti juos nuo valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimosi į jų veiklą. Įstatymuose įtvirtinta teisėjo nepriklausomumo garantijų sistema negali sudaryti jokių prielaidų privilegijoms, kuriomis prisidengdamas teisėjas galėtų išvengti atsakomybės. Todėl, pareiškėjo nuomone, ginčijama Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalimi išplečiami Konstitucijoje nustatyti imuniteto taikymo atvejai, nes pagal Konstituciją imunitetas teisėjams yra taikomas išimtinai tik dviem atvejais – dėl patraukimo baudžiamojon atsakomybėn ir dėl suėmimo ar kitokio laisvės suvaržymo. Tuo tarpu Teismų įstatymo 47 straipsnio 2 dalyje nustatytas teisinis reguliavimas garantuoja teisėjui apsaugą netgi tais atvejais, kai atitinkamų jam taikomų procesinių veiksmų atlikimas niekaip nėra susijęs su jo, kaip teisėjo, statusu ir (ar) teisingumu vykdymu. Taigi toks teisinis reguliavimas, pareiškėjo nuomone, neatitinka konstitucinės teisėjų nepriklausomumo, teisėjo imuniteto sampratos ir apimties.

Konstitucinis Teismas šiame nutarime konstatavo Teismų įstatymo 47 straipsnio (2013 m. gruodžio 23 d. redakcija) 2 dalies prieštaravimą Konstitucijai, kartu išplėsdamas tyrimo bylas šioje konstitucinės justicijos byloje ir konstatuodamas taip pat identišką Konstitucinio Teismo įstatymo 8 straipsnio (2008 m. lapkričio 11 d. redakcija) 4 dalies prieštaravimą Konstitucijai. Teismas nurodė, kad pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį, kurioje yra įtvirtintas funkcinio pobūdžio teisėjo imuni-

tetas, turintis garantuoti teisėjo nepriklausomumą, kad būtų užtikrintas teisingumo vykdymas, Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimo reikalaujama tik dėl tokio teisėjo fizinės laisvės suvaržymo, kuriuo siekiama sudaryti prielaidas patraukti teisėją baudžiamojon ar kiton teisinėn atsakomybėn už nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus, *inter alia*, dėl jo sulaikymo, suėmimo ar kitokio laisvės atėmimo. Tačiau pagal Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalį nėra reikalaujama Seimo ar Respublikos Prezidento sutikimo dėl tokių įstatymų nustatytų procesinių priemonių, kuriomis savaime nėra suvaržoma asmens fizinė laisvė ir kurios būtinos siekiant greitai atskleisti ir išsamiai ištirti nusikalstamas veikas ir kitus teisės pažeidimus, *inter alia*, surinkti įrodymus ir nustatyti nusikalstamas veikas ar kitus teisės pažeidimus padariusius asmenis (*inter alia*, dėl kratos, poėmio, apžiūros)⁷⁵.

Nors ir sutikdama su principiniu sprendimu šioje konstitucinės justicijos byloje dėl ginčijamos Teismų įstatymo nuostatos prieštaravimo Konstitucijai, patiekiau byloje atskirąją nuomonę⁷⁶, keldama tam tikrus, iki galo, mano supratimu, Konstitucinio Teismo neatsakytus klausimus, kaip antai, ar galimos situacijos, kai, pavyzdžiui, atliekant kratą teisėjo namuose ar jo asmens apžiūrą bus suvaržyta ir jo laisvė? Pavyzdžiui, kratos metu jam neleidžiama paskambinti ir pranešti teismo vadovams, kad jis negali atvykti į planuotą teismo posėdį. Dar daugiau abejonių kelia asmens apžiūra ir jos praktinis atlikimas, keliant tą patį klausimą, ar tokios asmens apžiūros metu nėra ribojama asmens fizinė laisvė? Maža to, minėtame 2007 m. gruodžio 17 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad iš Konstitucijos kyla įpareigojimas įstatymų leidėjui nustatyti tokią teisėjo patraukimo administracinėn atsakomybėn tvarką, kuri galėtų maksimaliai apsaugoti teisėją nuo nepagrįsto patraukimo administracinėn atsakomybėn. Tarp kitko, minėtame 2007 m. gruodžio 17 d. nutarime buvo pabrėžta ir būtinybė rasti teisingą pusiausvyrą įgyvendinant Konstitucijos 114 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatas. Taigi, rasti teisingą pusiausvyrą, mano supratimu, yra itin svarbu ir taikant teisėjams minėtas procesinio poveikio priemones (pvz., kratą jo namuose, asmens apžiūrą, dokumentų poėmius ir kt.), siekiant užtikrinti, kad jos nebūtų nepagrįstai naudojamos prieš teisėją, mėginant kištis į jo kaip teisėjo veiklą ir daryti poveikį teisėjo sprendimams arba keršijant už priimtus sprendimus. Šiuos probleminius aspektus ir pareigą apsaugoti teisėjus nuo nepagrįsto procesinių priemonių taikymo jų atžvilgiu aš kėliau ir savo atskirojoje nuomonėje, kuri pridėta prie 2020 m. kovo 9 d. nutarimo. Lieka tik apgailestauti, kad tokios tinkamos pusiausvyros radimo būtinybė, kuri akcentuota 2007 m. gruodžio 17 d. nutarime, jau neminima 2020 m. kovo 9 d. nutarime.

75 Žr. taip pat Goda, Jočienė, Mesonis, Miliuvienė, 2023, p. 478–479.

76 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Dėl teisėjų imuniteto*. Žr. Atskiroji nuomonė. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2088> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

O labiausiai tiek pagarbos žmogaus orumui, tiek teisėjo nepriklausomumui prasme liūdina situacijos, kai Lietuvoje aukščiausiųjų grandžių teisėjai yra vedami į teismą ar apskritai sulaikomi uždedant jiems antrankius ir taip viešai demonstruojant tam tikrų valstybės institucijų galią. Belieka tikėtis, kad tokie veiksmai bus ateityje įvertinti EŽTT Konvencijoje garantuojamų žmogaus teisių ir laisvių požiūriu.

3.3. Teisėjo socialinės (materialinės) garantijos ir teisminės valdžios organizacinis savarankiškumas

Tai yra dar viena itin svarbi teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantija, kuri kelia aštrių klausimų dėl jos įgyvendinimo per visus Lietuvos valstybės nepriklausomumo gyvavimo metus. Ir šiandien Konstituciniame Teisme priimti ir nagrinėjami keli teismų, nagrinėjančių teisėjų bylas dėl jiems daug metų neindeksuojamų ir per mažų atlyginimų, prašymai⁷⁷ rodo, kad nors ši konstitucinė garantija yra aiškiai išplėta ir suformuota Konstitucinio Teismo oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, vis dėlto gyvenimo realybė yra kiek kita. Tą iliustruoja ir daugel metų neįgyvendintas dar 2010 m. birželio 29 d. Konstitucinio Teismo nutarimas dėl teisėjų valstybinių pensijų (Metinis pranešimas, 2023, p. 141).

Dabar keletas Konstitucinio Teismo suformuotų oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatų šioje teisėjų socialinių (materialinių) garantijų, kurios apima tiek garantijas teisėjo aktyvios teisminės veiklos metu, tiek pasibaigus jo įgaliojimams, srityje. Dar 1995 m. gruodžio 6 d. nutarime Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad teisėjai turi, *inter alia*, socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas, o tai reiškia, kad, būdamas teisinių ginčų arbitras, teisėjas privalo ne tik būti pasirengęs profesiniu atžvilgiu, turėti didelį autoritetą, bet ir būti materialiai nepriklausomas. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad dar aštuonioliktojo amžiaus pabaigoje JAV Konstitucijoje įtvirtintas principas, kad teisėjui, kol jis eina tas pareigas, negali būti sumažintas atlyginimas, kuris vėliau visuotinai paplito ir tapo viena iš universalių teisėjo nepriklausomumo garantijų. Taigi kaip konstatuota šiame nutarime, bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas arba teismų finansavimo ribojimas yra traktuojami kaip kėsینimasis į teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Šioje konstitucinės justicijos byloje buvo nuspręsta, kad ginčijamu Vyriausybės nutarimu pagal bendrus kriterijus nustatyta teisė skirti teisėjams tarnybinių atlyginimų priemokas neprieštarauja Konstitucijai, tuo tarpu Vyriausybei teisė premijuoti Aukščiausiojo Teismo pirmininką, tei-

77 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Neišnagrinėtų prašymų sąrašas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/prasymai/neisnagrinetu-prasymu-sarasas/370> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.]. Žr. prašymus dėl teisėjų darbo apmokėjimo teisinio reguliavimo.

singumo ministrui – Apeliacinio, apygardų, apylinkių, ūkinio teismo pirmininkus bei teisėjus buvo pripažinta prieštaraujanti Konstitucijai, nes premijų skyrimas paprastai yra susijęs su darbo teisinių santykių įgyvendinimu, tuo tarpu teisėjai nėra kam nors pavaldūs, taip pat ir Vyriausybei ar teisingumo ministrui, todėl buvo konstatuota, kad teisėjų premijavimas pažeidžia teisėjo ir teismų nepriklausomumą. Šioje konstitucinės justicijos byloje buvo konstatuotas dar vienas itin svarbus principas, kad visi teisėjai turi vienodą statusą, skiriasi tik jų įgaliojimai, priklausantys nuo to, kurios grandies teisme teisėjas dirba.

1999 m. gruodžio 21 d. nutarime, kuris aiškintas 2000 m. sausio 12 d. sprendime, Konstitucinis Teismas nurodė, kad ne mažiau svarbios ir Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto teisėjo nepriklausomumo principo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos. Jos reiškia valstybės pareigą užtikrinti teisėjui socialinį (materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai. Šios garantijos, anot Teismo, įtvirtintos demokratiinių valstybių teisėje, taip pat įvairiuose tarptautiniuose aktuose. Antai 1999 m. lapkričio 17 d. Visuotinės teisėjų chartijos 13 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas, siekiant užtikrinti jo tikrą ekonominį nepriklausomumą, privalo gauti pakankamą atlyginimą; atlyginimas neturi priklausyti nuo teisėjo darbo rezultatų ir negali būti sumažintas teisėjo darbo teisme metu. Šioje byloje Konstitucinis Teismas rėmėsi 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimu, kuriame buvo atskleistas teisėjo ir teismų nepriklausomumo konstitucinio principo turinys, jog „bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas arba teismų finansavimo ribojimas yra traktuojami kaip kėsینimasis į teisėjų ir teismų nepriklausomumą“. Šį 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimą prof. E. Kūris įvardijo kaip pirmąjį teismams ir teisėjams skirtų riboženklinių nutarimų – tas pats, kuriame antikonstituciniais pripažinti teisingumo ministro įgaliojimai organizuoti teismų „finansinį aprūpinimą“ (Kūris, 2023, p. 413–414).

Tuo tarpu prof. T. Birmontienė, buvusi Konstitucinio Teismo teisėja, teigia, kad oficialioji konstitucinė teisėjo atlyginimo, kaip svarbaus jo konstitucinio statuso elemento, doktrina buvo plėtojama, *inter alia*, Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d., 2007 m. spalio 22 d., 2011 m. vasario 14 d., 2013 m. liepos 1 d. nutarimuose, 2006 m. rugpjūčio 8 d., 2010 m. balandžio 20 d. sprendimuose. Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad sąvoka „teisėjo atlyginimas“ apima visas išmokas, mokamas teisėjui iš valstybės biudžeto (Birmontienė, 2013, p. 251–252).

Teisėjo socialinių (materialinių) teisių garantijų pobūdį lemia teisėjo statusas. Konstitucinis Teismas 2011 m. vasario 14 d. nutarime dar kartą pabrėžė kelis itin svarbius šioje srityje principus: pirma, kad visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą, *inter alia*, tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdant teisingumą (sprendžiant bylas), savarankiškumo garantijos; joks teisėjas vykdydamas teisingumą nėra ir negali būti pavaldus jokiam kitam teisėjui ar kurio nors teismo (*inter alia*, teismo, kuriame dirba, taip pat

aukštesnės grandies ar instancijos teismo) pirmininkui; antra, teisėjų vienodo teisinio statuso principas nereiškia, kad jų materialinės ir socialinės garantijos negali būti diferencijuojamos pagal aiškius, *ex ante* žinomus kriterijus, nesusijusius su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas (pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę)⁷⁸.

Konstitucinis Teismas 2007 m. spalio 22 d. nutarime yra konstatavęs, kad teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos gali būti diferencijuojamos (paisant Konstitucijos) pagal su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas nesusijusius kriterijus, pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę, tačiau tai anaip tol nereiškia, kad asmens darbo teisėju trukmės kriterijus gali būti pakeistas kitu, iš esmės skirtingu, kriterijumi, pavyzdžiui, teisės aktuose nustačius tam tikrą kalendorinę datą (ją tiesiogiai nurodžius arba susiejus su kokiu nors teisiniu faktu, kaip antai kokio nors teisės akto įsigaliojimu), nuo kurios asmeniui pradėjus dirbti teisėju arba nutrūkus jo įgaliojimams tam tikros jam nustatytos (taikomos) socialinės (materialinės) garantijos skirtųsi nuo tų, kurios nustatytos (taikomos) kitų tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismų (bendrosios kompetencijos ir pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų) teisėjams.

Taigi tos pačios teismų sistemos ir tos pačios grandies teismų teisėjų atlyginimų negalima diferencijuoti (taip pat ir taikant teisę) pagal tai, kada tam tikro dydžio teisėjų atlyginimai buvo nustatyti (*inter alia*, pagal tai, ar asmuo atitinkamo teismo teisėju pradėjo dirbti iki nustatant to teismo teisėjo tam tikro dydžio atlyginimą, ar po to). Šiame 2011 m. vasario 14 d. nutarime konstatuotas dar vienas svarbus teisėjo socialinių (materialinių) garantijų aspektas – kad papildomas funkcijas vykdantiems teisėjams – teismų vadovams (jų pavaduotojams, padalinių pirmininkams ir kt.) už jų atitinkamą papildomą organizacinę darbą – turi būti papildomai atlyginama⁷⁹. Tačiau pagal Konstituciją, *inter alia*, vienodo teisėjų statuso principą, teisėjų, kad ir kokios teismų sistemos teisėjai jie būtų, atlyginimų įtvirtinimo principai, *inter alia*, jų sudedamosios dalys, turi būti tokie patys. Dar vienas svarbus teisėjo socialinių (materialinių) garantijų aspektas – kad pagal Konstituciją teisėjams atliekant tam tikras teismines funkcijas, kurios turi būti vykdomos po darbo valandų, poilsio bei švenčių dienomis, turi būti apmokama už tokį darbą teisingai. Paminėtinas ir itin retas tuometinio Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininko G. Kryževičiaus kreipimasis dėl Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimo nuostatų, susijusių su neproporcingai sumažintų atlyginimų kompensavimu, išaiškinimu, į kurį Konstitucinis Teismas atsakė 2014 m. balandžio 16 d. sprendime, kuriame suformuota itin svarbi ekonomikos krizės doktrina, kuri ne kartą taikyta ir kitose konstitucinės justicijos bylose.

78 Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas, 2010 m. birželio 29 d. nutarimas.

79 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d., 2010 m. birželio 29 d. nutarimai.

Šiame kontekste pažymėtina, kad itin svarbiame Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarime buvo konstatuota, kad Konstitucijai prieštarauja įstatymų nuostatos, įtvirtinančios neproporcingą valstybės tarnautojų, teisėjų atlyginimų mažinimo mastą. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas prieštaraujančiu Konstitucijai pripažino ir teisinį reguliavimą, kuriuo tris kartus pratęstas šių įstatymų nuostatų galiojimas ir atidėtas iki atlyginimų sumažinimo galiojusio teisinio reguliavimo įsigaliojimas. Konstitucinis Teismas, be kita ko, šioje byloje pabrėžė, kad iš Konstitucijos 23 straipsnio įstatymų leidėjui kyla reikalavimas nustatyti asmenų, kuriems už darbą mokama iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų, patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą, t. y. tvarką, pagal kurią valstybė per protingą laikotarpį (atsižvelgiant į valstybės ekonominę, finansinę padėtį, įvertinant galimybes sukaupti (gauti) lėšas, būtinas tokiam kompensavimui) teisingai – tiek, kiek patirtieji praradimai buvo neproporcingi, – juos kompensuos.

Taigi minėtame 2014 m. balandžio 16 d. sprendime, aiškindamas 2013 m. liepos 1 d. nutarimo nuostatas, Konstitucinis Teismas, *inter alia*, konstatavo, kad įstatymų leidėjas, laikydamasis konstitucinio atsakingo valdymo principo, *gali atidėti* dėl neproporcingo atlyginimų mažinimo patirtų praradimų *kompensavimo mechanizmo nustatymą* ir (ar) jo įgyvendinimą protingam laikotarpiui, kuris nustatytinas įvertinus valstybėje susiklosčiusią ekonominę, finansinę padėtį, atsižvelgus į ypatingos situacijos padarinius ir valstybės išgales, įskaitant ir įvairius valstybės priištus įsipareigojimus, *inter alia*, susijusius su finansine drausme, taigi ir su valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų subalansavimo imperatyvu. Visuomenei turi būti nurodomi konkretūs kriterijai, kuriais grindžiamas valstybės ekonominės, finansinės padėties įvertinimas, lemiantis patirtų praradimų mechanizmo nustatymo ar įgyvendinimo atidėjimą. Valstybėje nebelikus ypatingos situacijos, įstatymų leidėjas turi nedelsdamas priimtu teisės aktu (įstatymu) nustatyti kompensavimo mechanizmą, kad būtų užtikrinti asmenų, patyrusių šiuos praradimus, teisėti lūkesčiai. Šiame sprendime konstatuota ir tai, kad įstatymų leidėjui nepagrįstai delsiant nustatyti patirtų praradimų kompensavimo mechanizmą arba jį nustatčius neteisingą (kompensacijų mokėjimo terminų ir (ar) jų dydžių požiūriu), asmenys, patyrę šiuos praradimus, savo pažeistas teises gali ginti teismine tvarka.

Kaip minėta, teisėjų nepriklausomumas apima ir teisėjų socialines (materialines) garantijas pasibaigus jo įgaliojimų laikui. Konstitucinis Teismas, 2010 m. birželio 29 d. nutarime sprenddamas teisėjų valstybinių pensijų teisinio reguliavimo klausimus, priminė, kad pagal Konstituciją Lietuvos valstybė yra socialiai orientuota, o Konstitucijoje įtvirtintas socialinio solidarumo principas suponuoja tai, kad tam tikrų įsipareigojimų vykdymo našta tam tikra apimtimi turi būti paskirstyta ir visuomenės nariams. Teismas taip pat priminė, kad valstybinės pensijos savo prigimtimi ir pobūdžiu skiriasi nuo valstybinio socialinio draudimo senatvės pensijos, kad jos yra mokamos iš valstybės biudžeto ir skiriamos asmenims už at-

liktą tarnybą ar nuopelnus Lietuvos valstybei⁸⁰. Šiame nutarime Teismas dar kartą priminė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra nedalomas⁸¹ ir visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą, *inter alia*, tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo vykdam teisingumą (sprendžiant bylas), savarankiškumo garantijos. Jų materialinės ir socialinės garantijos negali būti diferencijuojamos pagal aiškius, *ex ante* žinomus kriterijus, nesusijusius su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas (pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę)⁸². Teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, bet viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą. Todėl teisėjo nepriklausomumas yra užtikrinamas, *inter alia*, įtvirtinus teisminės valdžios, kaip visavertės, savivaldą, finansinį ir materialinį techninį aprūpinimą, be kita ko, teisėjo socialines (materialines) garantijas⁸³, o valstybei tenka pareiga nustatyti tokį teisėjo atlyginimą, kuris atitiktų teisminės valdžios ir teisėjo statusą, vykdomas funkcijas ir atsakomybę⁸⁴.

Konstitucinis Teismas šiame nutarime nurodė, kad iš Konstitucijos kylančios teisėjo nepriklausomumo principo socialinės (materialinės) garantijos (beje, įtvirtintos ir kitų demokratinėse valstybėse teisėje, taip pat įvairiuose tarptautiniuose aktuose) reiškia, kad valstybė turi pareigą užtikrinti teisėjui tokį socialinį (materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai⁸⁵. Pagal Konstituciją teisėjams nustatytos materialinės ir socialinės garantijos turi būti tokios, kad atitiktų konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą⁸⁶.

Taigi 2010 m. birželio 29 d. nutarime įstatymų leidėjas buvo įpareigotas nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris užtikrintų teisėjo ir teismų nepriklausomumą, *inter alia*, teisėjo socialines (materialines) garantijas ne tik jam einant pareigas, bet ir nutrūkus jo įgaliojimams; tai darydamas įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos normų ir principų; teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams gali būti įvairios, *inter alia*, periodiškai mokamos išmokos, taip pat

80 Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d., 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimai, 2010 m. balandžio 20 d. sprendimas.

81 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

82 Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai, 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas.

83 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

84 Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

85 Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

86 Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 8 d. sprendimas, 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

vienkartinės išmokos ir kt.; tokių garantijų nustatymo konstitucinis pagrindas yra išskirtinis konstitucinis teisėjo statusas, kurį lemia teisingumo vykdymo funkcija, todėl jos gali priklausyti tik nuo su konstituciniu teisėjo statusu susijusių aplinkybių, tačiau negali būti traktuojamos kaip pakeičiančios kitas socialines (materialines) garantijas, kurios buvusiam teisėjui turi būti užtikrinamos kitais pagrindais, taip pat ir tais, kurie yra bendri visiems dirbantiems asmenims; teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams turi būti realios, o ne vien nominalios⁸⁷. Teismas pabrėžė, kad įstatymų leidėjas, įstatymu įtvirtindamas maksimalų pensijos dydį bei šio dydžio nustatymo būdus, turi paisyti, *inter alia*, to, kad teisėjų valstybinė pensija – tai iš Konstitucijos kylanti teisėjo socialinė (materialinė) garantija nutrūkus jo įgaliojimams, kuri yra ginama ne tik pagal Konstitucijos 109 straipsnį, bet ir pagal Konstitucijos 52 straipsnį, kad ši socialinė (materialinė) garantija turi atitikti konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą, kad tokia konstitucinė teisėjo socialinė (materialinė) garantija turi būti reali, o ne vien nominali.

Priešingu atveju, Konstitucinio Teismo nuomone, būtų paneigta teisėjų valstybinės pensijos, kaip iš Konstitucijos kylančios teisėjo socialinės (materialinės) garantijos nutrūkus jo įgaliojimams, esmė, paskirtis ir taip būtų sudarytos prielaidos nukrypti nuo iš Konstitucijos, *inter alia*, jos 109 straipsnio 2 dalies, konstitucinio teisinės valstybės principo kylančių reikalavimų. Taip pat įstatymų leidėjas ne tik gali, bet ir turi diferencijuoti teisėjų socialines (materialines) garantijas pagal tai, kokios teismų sistemos ir kurios grandies teismo teisėjams jos yra nustatomos; teisminės valdžios, kaip profesiniu pagrindu formuojamos valstybės valdžios, konstitucinė samprata suponuoja, *inter alia*, tai, kad jeigu skirtingų grandžių teisėjų atlyginimai, taip pat garantijos, kurios teisėjams yra nustatytos (taikomos) nutrūkus jų įgaliojimams, būtų visiškai suniveliuoti, ne tik būtų nepaisoma to, kad pagal Konstituciją teismai yra priskirtini ne vienai, bet kelioms (šiuo metu trims) teismų sistemoms, be to, bendrosios kompetencijos teismų sistemą, kaip institucijų sistemą, sudaro keturių grandžių teismai, o pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigtų specializuotų teismų (šiuo metu – administracinių teismų) sistemos taip pat gali būti skirstomos į grandis, bet ir nebūtų materialinių paskatų (net jei kitų paskatų būtų) teisėjams siekti profesinės karjeros⁸⁸.

Deja, kaip minėta, šis Konstitucinio Teismo nutarimas neįgyvendintas jau beveik 13 metų (Metinis pranešimas, 2023, p. 141). Taigi, kad ir kokios gražios idėjos būtų įtvirtintos ir suformuotos oficialiojoje Konstitucinio Teismo doktrinoje, ypač svarbus yra jų praktinis įgyvendinimas. O šiuo metu teisinė realybė nėra džiuginanti. Lieka tik džiaugtis, kad šiuo metu juda į priekį parengta Valstybės tarnybos reforma, į kurią įtraukti ir teisėjai, numatoma padidinti jiems atlyginimus,

87 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

88 Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimas.

tačiau teisėjų valstybinių pensijų klausimas lieka atviras. Nebenoriu plėtotis ties ta svarbia teisėjų nepriklausomumo garantijų sritimi, tačiau pažymėtina (iš mano asmeninės Teismo pirmininkės dvejų metų patirties) tai, kad yra iškreipiamas teisėjo ir teismų nepriklausomumo materialinis (finansinis) aspektas ta prasme, kad teismai kiekvienais metais, formuojant kitų metų biudžetą, tampa biudžeto formavimo procese dalyvaujančių valstybės valdžios institucijų pinigų prašytojais, privaldėdami įrodyti prašomų pinigų kiekio reikalingumą ir pagrįstumą ir dažniausiai jų negauna. Teismai, negaudami pakankamai finansavimo, muša pavojaus varpais⁸⁹ (Rudėnaitė, 2022), teisėjai, kaip ir visi asmenys, gina savo teises ir teisėtus lūkesčius siekdami teisėjo garbę ir orumą bei teisėjo statusą atitinkančio atlyginimo ne tik Lietuvoje⁹⁰, bet ir europinėse institucijose⁹¹. O kaip tai yra suderinama su Konstitucinio Teismo plačiai išplėtotu konstitucinio teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvu, t. y. socialinio (materialinio) ir teismų finansinio nepriklausomumo garantijomis, tegu kol kas lieka teoriniu klausimu. Ilgai diskutuota Valstybės tarnybos reforma pagaliau buvo priimta ir tikėtina, kad teisėjų atlyginimo klausimas, jei tie atlyginimai bus atitinkamai indeksuojami, taip aštriai ateityje nebekils...

Vietoj išvadų

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas per 30 savo veiklos metų, oficialiai aiškindamas Konstituciją ir formuodamas oficialiąją konstitucinę doktriną, daug dėmesio skyrė ir konstituciniam teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvui, kuris *expressis verbis* įtvirtintas Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje.

Aiškindamas šią Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalį sistemaiškai su kitomis Konstitucijos nuostatomis ir konstituciniais principais, kaip antai teisinės valstybės, valdžių padalijimo, Konstitucinis Teismas suformavo plačią oficialiąją konstitucinę doktriną teisėjo ir teismų nepriklausomumo srityje.

Konstitucinis Teismas aiškiai pabrėžė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne savitikslis dalykas, bet vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga; teisėjo ir teismų nepriklausomumas yra ne privilegija, bet viena iš svarbiausių teisėjo ir teismų

89 Delfi.lt. *Iš esmės. Teisėjai muša pavojaus varpais: tai sabotazas prieš valstybę?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/video/laidos/is-esmes/is-esmes-teisejai-musa-pavojaus-varpais-tai-sabotazas-pries-valstybe.d?id=91520915> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

90 Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Neišnagrinėtų prašymų sąrašas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/prasymai/neisnagrinetu-prasymu-sarasas/370> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].

91 Žr., kaip pavyzdį, ESTT 2018 m. vasario 27 d. sprendimą byloje C-64/16 *Associação Sindical dos Juízes Portugueses*.

pareigų, kylanti iš Konstitucijoje garantuotos kiekvieno asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, teisės turėti nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės privalo išspręsti kilusį teisinį ginčą.

Teisėjo nepriklausomumas pagal Konstituciją privalo būti veiksmingai užtikrinamas, *inter alia*, įstatymų leidėjui įtvirtinus teisminės valdžios, kaip visavertės, savivaldą, finansinį ir materialinį techninį aprūpinimą, nustačius teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo (juo siekiama užtikrinti, kad teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų valdžioje, išliktų nepriklausomas ir nebūtų verčiamas taikytis prie galimos politinių jėgų kaitos), teisėjo asmens neliečiamumo, teisėjo socialines (materialines) garantijas.

Teisėjui keliami aukšti profesinės kvalifikacijos ir nepriekaištingos reputacijos reikalavimai. Kita vertus, teisėjas turi būti ir materialiai nepriklausomas, saugus dėl savo ateities. Teisėjo atlyginimo ir kitų socialinių (materialinių) garantijų (pvz., socialinių garantijų nutrūkus jo įgaliojimams) konstitucinės apsaugos imperatyvas kyla iš Konstitucijos.

Iš Konstitucijos kylančios teisėjo nepriklausomumo principo socialinės (materialinės) garantijos reiškia, kad valstybė turi pareigą užtikrinti teisėjui tokį socialinį (materialinį) aprūpinimą, kuris atitiktų teisėjo statusą jam einant pareigas, taip pat pasibaigus teisėjo kadencijai. Pagal Konstituciją teisėjams nustatytos materialinės ir socialinės garantijos turi būti tokios, kad atitiktų konstitucinį teisėjo statusą ir jo orumą; jos turi būti realios, o ne nominalios.

Deja, gyvenimo realybė kiek kitokia. Nors konstituciniai teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo elementai ir šio principo įgyvendinimą užtikrinančių garantijų sistema ne kartą aiškinti konstitucinėje jurisprudencijoje pabrėžiant šio principo ypatingą svarbą, nepaisant to, teisėjo ir teismų nepriklausomumas ir jo ribos vis dar lieka visuomenėje nuolat aptarinėjamu klausimu tiek kalbant apie teisėjų socialines ir materialines garantijas, tiek svarstant teisėjų skyrimo ir (arba) atleidimo klausimus, tiek gilinantį į teisėjams taikomo imuniteto apimtį.

Taigi šita gyvenimo realybė rodo, kad ne visos šį konstitucinį teisėjo ir teismų nepriklausomumo imperatyvą sudarančios ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje plačiai išvystytos garantijos yra visada veiksmingai įgyvendintos praktiškai. Teisėjų skundai pačiais įvairiausiais jų nepriklausomumo pažeidimo ar nepagrįsto kišimosi į jį aspektais tiek nacionaliniu lygmeniu (įskaitant ir konstitucinės justicijos bylas), tiek europiniu lygmeniu ir jų bylos tiek valstybių ordinariniuose ir konstituciniuose teismuose, tiek EŽTT ir ESTT rodo, kad šioje srityje konstituciniai teismai, taip pat ir teisėjų korpusas bei jų savivaldos institucijos dar turi ką veikti.

Šaltinių sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *TAR*, 2022-02-10, Nr. 2432.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, Nr. 33-1014; 1996, Nr. 64-1501, 122-2863; 2002, Nr. 65-2629; 2003, Nr. 14-540, 32-1315, 32-1316; 2004, Nr. 111-1423, 111-4124; 2006, Nr. 48-1701; *TAR*, 2019-04-02, Nr. 5330; 2022-04-21, Nr. 8142; 2022-04-21, Nr. 8143; 2022-04-21, Nr. 8144.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnio pakeitimo įstatymas. *TAR*, 2022-04-21, Nr. 8143.
4. Belgijos Karalystės, Danijos Karalystės, Vokietijos Federacinės Respublikos, Graikijos Respublikos, Ispanijos Karalystės, Prancūzijos Respublikos, Airijos, Italijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, Nyderlandų Karalystės, Austrijos Respublikos, Portugalijos Respublikos, Suomijos Respublikos, Švedijos Karalystės, Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės (Europos Sąjungos valstybių narių) ir Čekijos Respublikos, Estijos Respublikos, Kipro Respublikos, Latvijos Respublikos, Lietuvos Respublikos, Vengrijos Respublikos, Maltos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Slovėnijos Respublikos ir Slovakijos Respublikos sutartis dėl Čekijos Respublikos, Estijos Respublikos, Kipro Respublikos, Latvijos Respublikos, Lietuvos Respublikos, Vengrijos Respublikos, Maltos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Slovėnijos Respublikos ir Slovakijos Respublikos stojimo į Europos Sąjungą. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 1-1.
5. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, jos ketvirtojo, septintojo ir vienuoliktojo protokolų ratifikavimo“ Nr. I-865. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 37-913.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Lietuvos aidas*, 1993, Nr. 24-0; *Valstybės žinios*, 1993, Nr. 6-120.

Specialioji literatūra

1. Beliūnienė, L., Mizaras, V., Šedbaras, S. (2023). Konstitucinio Teismo 1993–1998 metų jurisprudencijos apžvalga. Iš: *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: Tempore et Loco*. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Vilnius, 346–348.
2. Birmontienė, T. (2022). Teisėjų nepriklausomumo garantijos ir atleidimo (pašalinimo) iš pareigų pagrindai. Iš: *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 12–32.
3. Birmontienė, T. (2020). Konstitucinė teisė ir tarptautinė bei Europos Sąjungos teisė: kas diktuoja teisės sistemų sąveikos ribas? Iš: *XXI amžiaus iššūkiai tarptautinei teisei. Liber Amicorum Sauliui Katuokai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 71–101.
4. Birmontienė, T. (2013). Konstitucinės teismų nepriklausomumo doktrinos bruožai. *Konstitucinė jurisprudencija*, 3(31), 240–262.

5. Bodnar, A. (2016). In Search of Lost Constitutional Values. In: *The Limits of Judicial Independence*. Ed. By Grzegorz Borkowski. National Council of the Judiciary. Warsaw-Toruń: TNOiK „Dom Organizatora“ Toruń, 113–118.
6. Borkowski, G. (2016). Opinions issued by the Consultative Council of European Judges (CCJE) – Selected Aspects. In: *The Limits of Judicial Independence*. Ed. By Grzegorz Borkowski. National Council of the Judiciary. Warsaw-Toruń: TNOiK „Dom Organizatora“ Toruń, 101–112.
7. Borusevičiūtė, M. (2022). Kaip Konstitucijos sergėtojai susilpnino aukščiausių grandžių bendrosios kompetencijos teismų teisėjų nepriklausomumo apsaugą. Iš: *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 33–52.
8. Garlicki, L. (2016). The Limits of Independence. A Judge’s compliance with the „Constitution and the Law“. In: *The Limits of Judicial Independence*. Ed. By Grzegorz Borkowski. National Council of the Judiciary. Warsaw-Toruń: TNOiK „Dom Organizatora“ Toruń, 101–112.
9. Ginsburg, R. B. (2011). *Judicial Independence: The Situation of the U.S. Federal Judiciary*, 85 Neb. L. Rev. (2011). Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.unl.edu/nlr/vol85/iss1/2> [žiūrėta 2023 06 06].
10. Goda, G., Jočienė, D., Mesonis, G., Miliuvienė, J. (2023). Konstitucinio Teismo 2014–2022 metų jurisprudencijos apžvalga. Iš: *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: Tempore et Loco*. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. Vilnius, 477–481.
11. Jarašiūnas, E. (2018). Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje teisiniai pagrindai. Iš: *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 224–249.
12. Jarukaitis, I. (2008). *Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: narystės konstituciniai pagrindai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas.
13. Jočienė, D. (2022). Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiajai konstitucinei doktrinai. Iš: *Kelyje su Konstitucija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 91–117.
14. Jočienė, D. (2016). Lithuania. The European Convention on Human Rights in the Lithuanian Legal System: the Lessons Learned and the Perspectives for the Future. In: *The Impact of the ECHR on Democratic Change in Central and Eastern Europe: Judicial Perspectives*. Edited by Julia Motoc and Ineta Ziemele. Oxford: Cambridge University Press, 234–265.
15. Jočienė, D. (2007). Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijos įtaka nacionalinei teisei bei jurisprudencijai, tobulinant žmogaus teisių apsaugą. Konvencijos ir Europos Sąjungos teisės santykis. *Jurisprudencija*, 7(97), 17–27.
16. Kūris, E. (2008). Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos. Iš: *Teisė besikeičiančioje Europoje. Liber Amicorum Pranas Kūris*. Vilnius: MRU, 669–707.
17. Kūris, E. (2023). Svarstymai apie Konstitucinio Teismo 1999–2008 m. jurisprudenciją. Iš Jočienė, D. et. al. (red.). *Trisdešimt konstitucinės justicijos metų: Tempore et loco*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 413–521.

18. Rudėnaitė, S. (2022). Silpstant teismų sistemai silpnėja pati teisinė valstybė. *Teismai.lt*, 4(47), 3–6.
19. Spano, R. (2021). Teisės viešpatavimas kaip Europos žmogaus teisių konvencijos kelrodis – Strasbūro Teismas ir teisėjų nepriklausomumas. *Teisė*, 119, 8–30.
20. Šileikis, E. (2014). Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įtaka Lietuvos konstitucijos aiškinimui. Iš: *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisinei sistemai*. Vyriausiasis mokslinis redaktorius Gintaras Švedas. Vilnius: Vilniaus universitetas, 53–85.
21. Žalimas, D. (2018). Lietuvos Respublikos Konstitucija – jurisprudencinė Konstitucija. Iš: *Lietuvos konstitucionalizmas: ištakos, raida ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 290–291.

Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai:

1. *Brudnicka and Others v. Poland* [EŽTT], Nr. 54723/00 [2005-03-03].
2. *Kyprianou v. Cyprus* [EŽTT], Nr. 73797/01 [2005-12-15].
3. *Kudeshkina v. Russia* [EŽTT], Nr. 29492/05 [2009-02-26].
4. *Özpinar v. Turkey* [EŽTT], Nr. 20999/04 [2010-10-19].
5. *Agrokomplex v. Ukraine* [EŽTT], Nr. 23465/03 [2011-10-06].
6. *Oleksandr Volkov v. Ukraine* [EŽTT], Nr. 21722/11 [2013-05-27].
7. *Morice v. France* [EŽTT, DK], Nr. 29369/10 [2015-04-25].
8. *Baka v. Hungary* [EŽTT, DK], Nr. 20261/12 [2016-06-23].
9. *Denisov v. Ukraine* [EŽTT], Nr. 76639/11 [2018-09-25].
10. *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal*, Nr. 55391/13 ir 2 kiti [2018-11-06].
11. *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland*, [EŽTT, DK] Nr. 26374/18 [2020-12-01].
12. *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland* [EŽTT], Nr. 4907/18 [2021-05-07].
13. *Gumenyuk and Others v. Ukraine* [EŽTT], Nr. 11423/19 [2021-07-22].
14. *Grzęda v. Poland* [EŽTT, DK], Nr. 43572/18 [2022-03-15].

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai

1. *Wilson prieš Liuksemburgo advokatų tarybą* [ESTT], byla Nr. C-506/04 [2006-09-19].
2. *Associação Sindical dos Juizes Portugueses prieš Contas Tribunalq* [ESTT], byla Nr. C-64/16 [2018-02-27].
3. *PPU Minister for Justice and Equality* [ESTT], byla Nr. C-216/18 [2018-07-25].
4. *Europos Komisija prieš Vengriją* [ESTT], byla Nr. C-808/18 [2018-12-21].
5. *Europos Komisija prieš Lenkiją* [ESTT], byla Nr. C-619/18 [2019-06-24].
6. *Euro Box Promotion and Others* [ESTT], sujungtos bylos Nr. C-357/19, Nr. C-379/19, Nr. C-547/19, Nr. C-811/19 ir Nr. C-840/19 [2021-12-21].

Konstitucinio Teismo jurisprudencija

1. Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 13-221.
2. Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 101-2264.
3. Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 36-915.

4. Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 1997, Nr. 91-2289.
5. Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. sprendimas. *Valstybės žinios*, 1997, Nr. 104-2644.
6. Konstitucinio Teismo 1998 m. balandžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 1998, Nr. 39-1044.
7. Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 81-2903. Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 51-1894.
8. Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 134-5427.
9. Konstitucinio Teismo 2010 m. birželio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 134-6860.
10. Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 20-967.
11. Konstitucinio Teismo 2013 m. liepos 1 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2013, Nr. 103-5079.
12. Konstitucinio Teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutarimas. *TAR*, 2016-04-28, Nr. 10540.
13. Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 16 d. nutarimas. *TAR*, 2016-05-16, Nr. 12865.
14. Konstitucinio Teismo 2019 m. balandžio 18 d. nutarimas. *TAR*, 2019-04-18, Nr. 6411.
15. Konstitucinio Teismo 2020 m. kovo 9 d. nutarimas. *TAR*, 2020-03-09, Nr. 5178.
16. Konstitucinio Teismo 2020 m. rugsėjo 2 d. nutarimas. *TAR*, 2020-09-03, Nr. 18611.
17. Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 28 d. sprendimas. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta2153/content> [žr. 2023-06-06].
18. Konstitucinio Teismo 2021 m. gruodžio 30 d. nutarimas. *TAR*, 2021-12-30, Nr. 27683.
19. Konstitucinio Teismo 2022 m. balandžio 15 d. nutarimas. *TAR*, 2022-04-15, Nr. 7867.

Kitų valstybių konstitucinių teismų jurisprudencija

1. Decision of the Constitutional Court of Hungary of 7 December 2021 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://hunconcourt.hu/uploads/sites/3/2021/12/x_477_2021_eng.pdf [žiūrėta 2023-06-01].
2. Judgement of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland in case No. K 6/21 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://trybunal.gov.pl/en/hearings/judgments/art/11709-art-6-ust-1-zd-1-konwencji-o-ochronie-praw-czlowieka-i-podstawowych-wolnosci-w-zakresie-w-jakim-pojeciem-sad-obejmuje-trybunal-konstytucyjny> [žiūrėta 2023-06-01].
3. Judgement of the Constitutional Tribunal of the Republic of Poland in case No. K 3/21 on Assessment of the conformity to the Polish Constitution of selected provisions of the Treaty on European Union [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://trybunal.gov.pl/en/hearings/judgments/art/11662-ocena-zgodnosc-z-konstytucja-rp-wybranych-przepisow-traktatu-o-unii-europejskiej> [žiūrėta 2023 m. birželio 1 d.].

Kiti šaltiniai

1. Delfi.lt. *Iš esmės. Teisėjai muša pavojaus varpais: tai sabotazas prieš valstybę?* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/video/laidos/is-esmes/is-esmes-teisejai-musa-pavojaus-varpais-tai-sabotazas-pries-valstybe.d?id=91520915> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].
2. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos. 1993–2009*. Leidinio sudarytojai: Kęstutis Jankauskas, Egidijus Jarašiūnas, Viktorija Staugaitytė. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2010.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Neišnagrinėtų prašymų sąrašas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/prasymai/neisnagrinetu-prasymu-sarasas/370> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Dėl teisėjų imuniteto*. žr. Atskiroji nuomonė. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/tazo88> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].
5. Metinis Konstitucinio Teismo veiklos pranešimas (2022). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2023.
6. Teise.pro. *G. Kryževičius. Paraleliniai teisinės tikrovės pasauliai*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2020/11/07/g-kryzevicius-paraleliniai-teisines-tikroves-pasauliai/> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].
7. Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme. *Perduota peticija dėl pareiškėjo teisės apskusti sprendimą neskirti jo teisėju*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://lrvt-atstovas-eztt.lt/naujienos/perduota-peticija-del-pareiskejo-teises-apskusti-sprendima-neskirti-jo-teiseju> [žiūrėta 2023 m. birželio 6 d.].